

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta
Katedra mezinárodního práva

**ODZBROJENÍ A OMEZENÍ ZBROJENÍ V MEZINÁRODNÍM
PRÁVU SE ZAMĚŘENÍM NA CHEMICKÉ A
BAKTERIOLOGICKÉ (BIOLOGICKÉ) ZBRANĚ**

Vedoucí diplomové práce:

Doc. JUDr. Jan Ondřej, CSc.

Diplomant:

Erich Wolny

5. ročník, prezenční studium

Zábřeh, Vodní 1926/3, 789 01

OBSAH

Úvod	3
1. Odzbrojení a omezení zbrojení	4
1.1. Právo odzbrojení – pojmy	4
1.2. Prameny práva odzbrojení	6
1.3. Provádění kontroly v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení	11
1.4. Oblast jaderných a konvenčních zbraní	14
2. Oblast chemických a bakteriologických zbraní	16
2.1. Pojem chemických a bakteriologických zbraní a možné účinky	16
2.2. Úsilí za zákaz chemických a bakteriologických zbraní	17
2.3. Bakteriologické zbraně	20
2.3.1. Úsilí o zákaz bakteriologických zbraní po 2.světové válce	20
2.3.2. Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění bakteriologických (biologických) zbraní a toxických zbraní a o jejich zničení (BTWC)	21
2.3.3. Hlavní nedostatky Úmluvy o zákazu biologických a toxinových zbraní	24
2.4. Chemické zbraně	26
2.4.1. Úsilí za zákaz chemických zbraní po druhé světové válce	26
2.4.2. Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení	27
2.4.3. Organizace pro zákaz chemických zbraní	30
2.5. Závěrečné shrnutí bakteriologických a chemických zbraní	31
3. Terorismus	32
3.1. Chemický terorismus	32
3.1.1. Chemické zbraně	32
3.1.2. Teroristické útoky v oblasti chemických zbraní provedené náboženskou sektou Óm Šinrikjó	35
3.2. Biologický terorismus	36
3.2.1. Teroristické útoky v oblasti biologických zbraní provedené náboženskou sektou Óm Šinrikjó	38
3.3. Biologické prostředky jako zbraně hromadného ničení	39
3.4. Opatření proti terorismu	41

4. Odzbrojení, omezení zbrojení a ČR	42
4.1. Úmluva o zákazu chemických zbraní (CWC) a ČR	43
4.2. Státní úřad pro jadernou bezpečnost	45
4.3. Zákaz bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a ČR	46
5. Závěr	49
6. Seznam použité literatury	51

ÚVOD

Cílem a smyslem této diplomové práce je osvětlení otázky odzbrojení a omezení zbrojení v mezinárodním právu. V první části budou osvětleny pojmy odzbrojení a omezení zbrojení, prameny práva odzbrojení a okrajově též otázka jaderných a konvenčních zbraní.

Za svůj hlavní cíl si tato práce klade odzbrojení a omezení zbrojení především v kontextu zbraní hromadného ničení – chemických a bakteriologických (biologických) zbraní.

Odzbrojení a omezení zbrojení v oblasti chemických zbraní bude nejdříve nastíněno v historickém sledu, dále se bude věnovat nejdůležitější úmluvě v dané oblasti – Úmluvě o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení (CWC) – jejímu předmětu úpravy, hlavním zásadám a myšlenkám této úmluvy, nedostatkům a úloze Organizace pro zákaz chemických zbraní a účast České republiky v této organizaci. Pozornost bude zaměřena i na aktuální otázku terorismu v oblasti chemických zbraní, nebezpečí úderu teroristických skupin a prevenci před teroristickými útoky.

Odzbrojení a omezení zbrojení na poli zbraní bakteriologických (biologických) bude taktéž nejdříve reflektovat historii v této oblasti, úsilí o zákaz bakteriologických (biologických) zbraní a stěžejně se bude zabývat Úmluvou o zákazu vývoje, výroby a hromadění bakteriologických (biologických) zbraní a toxických zbraní a o jejich zničení (BTWC). Budou vysvětlena ustanovení předmětné úmluvy a taktéž budou vyčísleny nedostatky, kterými úmluva trpí. Stejně jako v oblasti chemických zbraní bude věnována pozornost nebezpečí terorismu páchaného prostřednictvím bakteriologických (biologických) zbraní a možná prevence proti takovým útokům.

Ve své závěrečné části se práce bude zabývat vztahem odzbrojení a omezení zbrojení v oblasti chemických a bakteriologických (biologických) zbraní a jejich vztahu k České republice. Bude vysvětlena právní úprava, kterou Česká republika implementovala ustanovení dvou výše zmíněných stěžejních úmluv do českého právního řádu osvětlena úloha Státního úřadu pro jadernou bezpečnost v dané oblasti.

1. Odzbrojení a omezení zbrojení

1.1. Právo odzbrojení – pojmy

Mezi stěžejní pojmy práva odzbrojení lze především řadit pojem „*odzbrojení*“, pojem „*omezení zbrojení*“ a pojem „*kontrola zbrojení*“, které je nutno definovat pro bližší pochopení tohoto oboru.

- 1) Otázky týkající se úpravy zbrojení a odzbrojení jsou obsaženy pouze ve třech ustanoveních Charty OSN. Oba dva termíny jsou obsaženy v článku 11 odst. 1, který upravuje pravomoci Valného shromáždění OSN. Článek 26 upravuje pravomoci Rady bezpečnosti týkající se úpravy zbrojení, neupravuje ale odzbrojení a konečně článek 47 odst. 1, který hovoří o pomoci Vojenského štábního výboru vůči Radě bezpečnosti, mimo jiné i při úpravě zbrojení a případném odzbrojení.

Odzbrojení je možné chápat jak v užším tak širším slova smyslu. V užším smyslu lze odzbrojení charakterizovat jako proces snižování stavu ozbrojených sil a vojenských výdajů, zničení nebo odstranění zbraní, ať rozmístěných nebo skladovaných, postupnou likvidací kapacity vyrábět nové zbraně, uvolnění a zařazení vojenského personálu do civilního života¹⁾. Jedná se tedy o faktické odzbrojení¹⁾.

Nicméně pokud budeme odzbrojení pojímat v širším slova smyslu, lze do pojmu odzbrojení zahrnout i taková opatření, která sice nevedou k faktickému snížení či zničení ozbrojených sil, ale tato opatření významným způsobem zasahují do odzbrojení v novém měřítku, a to takovými opatřeními, jakými jsou např. zastavení zkoušek a nešíření jaderných zbraní, vytváření bezjaderných zón atp. Odzbrojením v širším slova smyslu lze chápat i jakékoliv akce, které

¹⁾ Potočný, M., Ondřej, J.: Mezinárodní právo veřejné, zvláštní část, 4. vydání, Praha: nakl. C.H.Beck, 2003, s. 336

mají za cíl zmenšit zbrojení, jako je především omezení zbrojení, ale taktéž redukce zbrojení, což ve skutečnosti znamená redukci dosavadního zbrojení, různé kontroly v oblasti obchodu s válečným materiálem, zajišťování informací o zbrojení atd.

Odzbrojení v širším slova smyslu obsahuje i publikace OSN, podle níž do odzbrojení spadají i veškeré problémy regulace zbrojení, včetně kontroly a omezení zbrojení, jakož i faktická likvidace zbraní nebo snížení ozbrojených sil.

V současné době lze jen stěží hovořit o úplném odzbrojení, dnes se setkáváme především s pojmem „částečné odzbrojení“, jelikož úplné odzbrojení není v současnosti reálné. Lze si totiž jen stěží představit situaci, že by státy bezvýhradně odstranily svá vojska a zbrojní arzenál. Existuje sice myšlenka, že by odzbrojené síly působily pouze v rámci nadstátní organizace a zastávaly by tím podstatně jiný úkol a funkci, než klasické státní ozbrojené síly, což znamená, že by byly především nutným prostředkem pro udržení míru a nikoliv tedy prostředkem k útočnému vedení boje. Každopádně se nedá ztotožnit s názorem, že tento způsob použití ozbrojených sil je reálný.

- 2) Pojem „omezení zbrojení“ sice nenaplnuje myšlenku úplné likvidace stavu ozbrojených sil a vojenských výdajů, je ale mnohem realističtější, i když s pojmem odzbrojení je v úzkém vztahu a v určitých aspektech se tyto dva pojmy prolínají, především pokud srovnáme omezení zbrojení s odzbrojením v širším slova smyslu. Jako konkrétní příklad lze uvést pojmy částečné odzbrojení a omezení zbrojení, které se používají ve shodném významu.

Pojem omezení zbrojení je tradičně označován jako mezinárodně dohodnuté jednostranné opatření kvantitativně a kvalitativně omezující zbrojení, ozbrojené síly a jinou podpůrnou činnost²⁾. Pojem omezení zbrojení se taktéž čteně vyskytuje v mezinárodních smlouvách o omezení zbrojení

²⁾ Disarmament facts, Armaments and Disarmament Commonly Used Terms and Acronyms, New York: United Nations, 1989, s. 20

(např. SALT I, SALT II), vyskytuje se i ve zprávě generálního tajemníka OSN o Ověřování ve všech aspektech z roku 1985, ale byl taktéž obsažen v Paktu Společnosti národů z roku 1919.

- 3) Pojem kontrola zbrojení se používá často v nauce, ale pouze u zahraničních autorů. Je to pojem, který zahrnuje jak otázky odzbrojení, tak i otázky omezení zbrojení a v mnohých aspektech je i mnohem širší a dá se s ním pružněji operovat. Pojem „kontrola zbrojení“ bývá označován jako mezinárodně dohodnuté a jednostranné opatření, které omezuje nebo jinak upravuje počet, typ, vývoj a nabytí zbraní, ozbrojených sil a/nebo jiné podpůrné činnosti³⁾.

Jak je patrné, v mnohém se tato definice shoduje s definicí omezení zbrojení, ale jak již bylo řečeno, pojem kontroly zbrojení v sobě zahrnuje postupy, které pro omezení zbrojení nepřipadají v úvahu. Kontrola zbrojení je totiž zamýšlena jako úsilí, které má sloužit jako prostředek k posílení národní bezpečnosti, což ve svém důsledku může za určitých okolností vést i k takové situaci, že zbrojení nebude omezováno, nýbrž že paradoxně může vést ke zvýšení určitých kategorií zbraní, pokud toto zvýšení napomůže stabilitě a odvrácení nebezpečí válečného konfliktu.

Co se týče rozdílu mezi kontrolou zbrojení a odzbrojením, odzbrojení v sobě zahrnuje vždy snížení počtu zbraní, které vede až k úplné likvidaci zbraní nebo alespoň zbraní jednoho typu, oproti tomu kontrola zbrojení tuto podmínku v sobě nezahrnuje a naopak, jak již bylo zmíněno, může vést k naprosto opačným důsledkům. Nicméně v určitých případech nemusí kontrola zbrojení kontrastovat s omezením zbrojení ani odzbrojením, ale může znamenat konkrétní snížení zbrojení.

1.2. Prameny práva odzbrojení

³⁾ Disarmament facts, Armaments and Disarmament Commonly Used Terms and Acronyms, New York: United Nations, 1989, s. 20

Za prameny, které jsou stěžejní v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení, lze považovat především mezinárodní smlouvy, dále jednostranné akty a nelze vyloučit ani obyčejové normy.

a) Mezinárodní smlouvy

Smlouvy o omezení zbrojení a o odzbrojení jsou mnohem více než smlouvy v jiných oblastech závislé na mezinárodně-politických podmínkách⁴⁾, jelikož se dotýkají otázek bezpečnosti jednotlivých zúčastněných států a lze si jen těžko představit, že by se stát podílel na smlouvě, která by pro něj znamenala určitou újmu nebo nevýhodu a ohrozila tím jeho bezpečnost. Mezinárodní smlouvy sice vychází z kodifikace mezinárodního smluvního práva, a to z Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969, nicméně tato úmluva má stěžejní nedostatky, co se týče právě uplatnění v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení. Především se z důvodu zákazu retroaktivity nemůže vztahovat na mezinárodně-právní dokumenty, které byly uzavřeny před tím, než výše zmíněná úmluva vstoupila v platnost. Další pochybnosti vzbuzuje článek 18 Vídeňské úmluvy, který státům, jež podepsaly smlouvu nebo s ní vyjádřily definitivní souhlas, ukládá závazek nečinít nic, co by bylo v rozporu s předmětem a účelem smlouvy. Hlavní problém je zde v otázce, kdy je vlastně daná smlouva pro konkrétní stát závazná, zda v momentě, kdy ji stát podepíše nebo až v době, kdy bude smlouva ratifikována potřebným počtem států a oficiálně vstoupí v platnost. Osobně jsem toho názoru, že smlouva by pro daný stát měla být závazná již v momentě podpisu smlouvy, jelikož stát tím projevuje svoji svobodnou vůli podřídit se ustanovením dané smlouvy a nemůže být na jeho libovůli ukončit závazek vyplývající pro něj ze smlouvy, jelikož stvrzením svého podpisu se zavázal ji dodržovat, což je ostatně i v duchu zásady poctivého plnění mezinárodních smluv (*pacta sunt servanda*).

Jedním z dalších problémů mezinárodních smluv v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení je možnost od smlouvy odstoupit nebo ji vypovědět, což povoluje většina smluv uzavřených po druhé světové válce, včetně těch nejmladších. Smlouvy

⁴⁾ Ondřej, J.: Odzbrojení – prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti, Plzeň 2005, s. 139-140

povolují jednostranné odstoupení nebo výpověď z důvodů ochrany nejvyšších bezpečnostních zájmů státu, což dle mého názoru koliduje s výše zmíněnou zásadou pacta sunt servanda. Státy si tak vytvářejí zadní vrátka v případě, že by se celkově změnila mezinárodně-politická situace nebo například poměry mezi jednotlivými státy. Ustanovení o odstoupení nebo o výpovědi smlouvy hrají tedy roli v případě, že by jiný stát nedodržoval ustanovení smlouvy a začal zbrojit nebo si např. opatřovat zbraně hromadného ničení. S ohledem na výše nastíněné skutečnosti je nepochybné, že jednotlivé státy mají možnost bez větších potíží odstoupit od smluv o odzbrojení nebo omezení zbrojení a to tím způsobem, že se jednoduše odvolají na nebezpečí ohrožení nejvyšších bezpečnostních zájmů státu. Taková možnost odstoupení ale vyvolává nebezpečí hrozby mezinárodní bezpečnosti především ze strany států, které nemají zájem na dodržování smluvních závazků a opatřují si nejrůznější zbraně hromadného ničení.

Neméně důležitá je otázka, zda stát může jednostranně smlouvu vypovědět nebo od ní odstoupit v momentě, kdy ji sám poruší a jaké to bude mít následky pro smluvní závazky vyplývající pro něj ze smlouvy. Obecně zastávaný názor, že stát, který poruší závazek, nemůže dosáhnout právního výsledku, který je pro něj prospěšný, tudíž nemůže jednostranně z vlastní vůle odstoupit, je samozřejmě správný, nicméně i takové případy jsou možné. Je ale třeba v takovém případě zajistit, aby se stát, který v v takovém případě odstoupí od smlouvy, nevyhnul své odpovědnosti za porušení povinnosti, vyplývající pro něj ze smlouvy v době, kdy ještě byl smluvní stranou. Takovou záruku poskytuje Vídeňská úmluva, která stanoví, že odstoupení od smlouvy nezprošťuje stranu od plnění závazků vzniklých před výkonem práva na odstoupení.

Z výše uvedeného je zřejmé, že jednostranné odstoupení od mezinárodních smluv na poli odzbrojení a omezení zbrojení je relativně snadné a je tudíž eminentní zájem na tom, aby se pravidla pro odstoupení od smluv zpřísnila a to především tím, že bude třeba explicitně vymežit mimořádné okolnosti, za kterých

je odstoupení možné. Jelikož momentálně posouzení, co je mimořádná okolnost, tak závisí pouze na státu, který se jí dovolává⁵⁾

b) Jednostranné akty

Jednostranné akty tvoří v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení vedle mezinárodních smluv další významnou úlohu. Jedná se o jednostranné akty mezinárodních organizací a jednostranné akty států.

Jednu z hlavních rolí v jednostranných aktech mezinárodních organizací měla sehrát Rada bezpečnosti OSN, která má oprávnění přijímat právně závazné akty a která měla působit významnou měrou i na poli odzbrojení a omezení zbrojení. Události 50. let 20. století však hlavní agendu v této oblasti přesměrovaly na Valné shromáždění OSN. Nicméně Rada bezpečnosti i přesto přijímá některé rezoluce, které se práva odzbrojení týkají a které jsou právně závazné. Naproti tomu akty Valného shromáždění OSN působí vůči státům pouze jako pouhá doporučení, která nejsou právně závazná. Právně závazné jsou pouze ty rezoluce VS OSN, které se týkají procedurálních otázek. Neméně významné jsou rezoluce z toho hlediska, že slouží k výkladu klíčových pojmů a zásad mezinárodního práva

Pokud se týče jednostranných aktů států, nejsou všechny právně relevantní a ne všechny lze označit za prameny mezinárodního práva. Ve většině případy mají tyto akty pouze povahu politickou a nejsou právně závazné. Právně relevantní a závazné jsou pouze takové akty, které se týkají právních nebo reálných situací, kde je záměrem státu učinit závazné prohlášení, které zpravidla stát pronáší veřejně a nemusí to být ani v kontextu mezinárodních jednání. V takovém případě je pak stát povinen se dle provedeného prohlášení chovat bez potřeby reakce ze strany jiných států. Nezáleží ani na tom, zda byl ten či onen akt učiněn písemnou či ústní formou, záměr státu učinit jednostranné prohlášení se zjišťuje na základě interpretace daného aktu.

⁵⁾ Ahlstrom, Ch.: Withdrawal from arms control treaties, Stockholm: SIPRI Yearbook 2004, s. 770

c) Obyčejové normy

Obyčejové normy jsou důležitým pramenem práva především v případě, kdy panují rozpory mezi státy a státy nejsou schopny se na smluvní úpravě nebo například na změně smluvních dokumentů. Konkrétně v oblasti odzbrojení stojí obyčejové normy na samém prahu svého vzniku, jelikož otázky řešené v této oblasti jsou ve většině případů nové, nejsou v mysli jednotlivých států zakořeněny jako všeobecná praxe a státy mnohdy ještě nejsou přesvědčeny o právní závaznosti obyčejových pravidel. Předpokladem pro vznik obyčejové normy je *opinio iuris*, to znamená přesvědčení o právní závaznosti pravidla. Nesmí se ale jednat o důvody například politické nebo morální⁶⁾ či jiné, které vedou státy k určitému chování. Na druhou stranu je nutné říci, že právě v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení se politické zájmy vyskytují a projevují velmi silným způsobem.

Na poli skutečného odzbrojení ale obyčejová pravidla ani nejsou vhodná, jelikož vznikají právě na základě minulých událostí, právo reálného odzbrojení naopak potřebuje skutečný právní základ, z něhož budou následovat příslušná opatření v procesu odzbrojení. Naopak co se týče omezení zbrojení, nelze obyčejová pravidla vyloučit, ale je zapotřebí, aby se v dané oblasti rozšířil stejný přístup většiny států. Tento jev bude ale pouze výjimečný, neboť, jak již bylo zmíněno, většina mezinárodních smluv o omezení zbrojení obsahuje možnost jednostranně odstoupit od smlouvy v důsledku ohrožení svých nejvyšších bezpečnostních zájmů a tím pádem klesá pravděpodobnost, že by se vůbec nějaké obyčejové pravidlo vytvořilo.

Jak je vidno, z pramenů práva jsou závazné především mezinárodní smlouvy, z jednostranných aktů jsou závazné především rezoluce Rady bezpečnosti OSN, ostatní akty jsou závazné jen v menší míře. Obyčejové normy by samozřejmě

⁶⁾ rozsudek Mezinárodního soudního dvora ve věci Kontinentálního šelfu z roku 1969

mohly sehrát podstatnou úlohu jako pramen mezinárodního práva, ale prozatím není vytvořeno vhodné prostředí pro jejich vznik v této oblasti.

1.3. Provádění kontroly v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení

Kontrola hraje významnou úlohu v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení, neboť je nezbytné zajistit dodržování závazků vyplývajících pro státy ze smluv. Kontrolou se ověřuje dodržování mezinárodních závazků nebo se předchází jejich porušení. V praxi totiž nelze spoléhat jen na to, že stát bude své závazky bezpodmínečně a poctivě plnit.

Kontrolou se tradičně rozumí ověření, zda státy dodržují závazky dle smlouvy, tato kontrola zahrnuje sběr informací týkající se smlouvy (kterou je také možno označit jako monitorování), jejich analýza a posouzení jejich souladu s ustanoveními smlouvy. Kontrola v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení je proces ověřování chování subjektů mezinárodního práva z hlediska jejich souladu s převzatými mezinárodními závazky s cílem zabránit porušení těchto závazků nebo podle okolností taková porušení zjistit.

V 90. letech 20. století se kontrola neomezuje pouze na dodržování závazků vyplývajících ze smluv, nýbrž dochází k širšímu pojetí kontroly, které zahrnuje i kontrolu jiných než smluvních závazků, jako jsou například kontrola opatření pro posílení důvěry nebo monitorování prováděné vojenskými pozorovateli v demilitarizovaných pásmech. Právě takovou kontrolou se ověřuje dodržování závazků, ve kterých vystupují i nestátní aktéři ve vnitřních konfliktech. Mezinárodní kontrola plní v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení několik neopominutelných funkcí. Taktéž studie OSN z roku 1990 obsahuje pět hlavních funkcí⁷⁾ kontroly, jimiž jsou:

- a) ověření, jak smluvní strany dodržují ustanovení smluv
- b) vytváření důvěry spočívající v tom, že smluvní státy se ujistí, že ostatní státy plní své povinnosti

⁷⁾ Verification in all its aspects: Study on the role of the United Nations in the field of verification z 28.8.1990, s. 24 a násl.

- c) zajištění postupu pro odstranění nejistot a falešných poplachů
- d) odstranit nebezpečí možného nedodržování smluv
- e) zajistit včasné varování

Je zcela zřejmé, že kontrola by měla působit především preventivně, aby se předcházelo porušení smluvních závazků. Kontrolní opatření by měla odstrašovat potenciálního porušitele a zmírňovat nebezpečí ukončení platnosti smlouvy. K tomu, aby tuto funkci mohla kontrola plnit, je nutné, aby byla přiměřená a účinná k obsahu dané smlouvy o omezení zbrojení nebo odzbrojení. Přiměřenosti a účinnosti kontroly se docílí především včasným, jasným a přesvědčivým důkazem o souladu nebo nesouladu s ustanoveními dané smlouvy. Takové kontroly se dosáhne tím, že kontrola není pouze nahodilá, nýbrž působí po většinu času nepřetržitě. Taktéž je nutno používat více prostředků kontroly a nikoliv pouze jeden, aby byla větší pravděpodobnost zjištění různých nedostatků a pochybení. Bylo by ovšem mylné se domnívat, že pouhá kontrola je postačující k odhalení porušení smluvních závazků. Je zde nepochybně nutná i součinnost jednotlivých kontrolovaných států a to formou poskytování informací o kontrolovaných údajích a to např. formou deklarací, na jejichž základě se pak provádí vlastní kontroly. Ovšem poskytování informací nelze v tomto ohledu přeceňovat, nedá se považovat za spolehlivý prostředek kontroly, neboť se vždy bude jednat o subjektivní informace, které nemusejí vždy odpovídat realitě, jelikož kontrolované státy si tak chrání informace, které pro ně mohou být do budoucna velice cenné z pohledu např. národní bezpečnosti.

Za nejúčinnější prostředek kontroly lze považovat bezesporu konkrétní inspekce na místě, jelikož se jedná o způsob, který nejspolehlivějším způsobem může zjistit skutečný stav věci. Kontrolní orgány mají možnost si samy předem vybrat místa, ve kterých budou provádět kontrolu (tzv. deklarovaná místa) a kontrolovaný stát je povinen jim taková místa poskytnout ke kontrole a vyvinout součinnost. Na druhou stranu je potřeba chránit zájmy kontrolovaného státu a taktéž zájmy jeho fyzických a právnických osob, tudíž kontrola by měla probíhat v souladu s dohodnutými postupy a neměla by se ubírat jinou cestou, např. cestou špionáže. Z toho důvodu obsahují mezinárodní smlouvy o odzbrojení a omezení zbrojení

ustanovení o důvěrných informacích, obchodních a průmyslových tajemstvích apod. Další pojistkou, aby nedocházelo ke zneužívání kontroly, je přítomnost zástupce kontrolovaného státu při provádění kontroly.

Ovšem kontrola, která se provádí na tzv. deklarovaných místech, nemusí být taktéž stoprocentně účinná, jelikož kontrolované státy mají dostatek času na to, aby vyklidily potenciální kontrolovaný materiál nebo jiným způsobem zajistily, aby se inspekce nedopátrala kýženého výsledku. Tudíž je nutné, aby kontroly byly prováděny i na předem neoznačených místech (tzv. nedeklarovaná místa). Jedná se o místa, o kterých nebyla předem sjednána dohoda o kontrole a tato kontrola pak znamená značně omezující závazky pro kontrolovaný stát.

Kontroly prováděné formou inspekcí na místě probíhají jak na místech deklarovaných tak nedeklarovaných a státy nemají právo odmítnout kontrolu⁸⁾. Tato praxe se logicky promítá i v novějších smlouvách o omezení zbrojení a odzbrojení.

Mezi další nikoliv nevýznamné prostředky kontroly patří kontrola prováděná pomocí technických prostředků. Jedná se především o kontrolu pomocí družic, leteckého monitoringu, radary apod. Tato kontrola není tato zakázána a není pro ni potřeba zvláštního povolení. Naopak kontrolovaný stát je povinen takovou kontrolu strpět a vyvinout součinnost v tom smyslu, že nesmí používat opatření k utajení sledovaných míst, má povinnost otevřít kontrolovaná místa, aby existovala možnost do nich nahlédnout apod. Tato forma kontroly byla stěžejní zhruba do 80. let 20. století, od té doby působí spíše jen doplňkově.

Neopominutelná je i úloha mezinárodních orgánů a organizací. Jedná se o nezávislé mezinárodní organizace s určitými výsadami a imunitami, které mohou kontrolu provádět nezávisle a v určitých případech porušení závazku mají možnost předložit kontrolní výsledky Radě bezpečnosti OSN.

⁸⁾ Ondřej, J.: Odzbrojení – prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti, Plzeň 2005, s. 192

Pokud se na základě kontrolních mechanismů dospěje k závěru, že došlo k závažnému porušení v oblasti omezení zbrojení a odzbrojení, je na místě použití sankčních opatření, jelikož se nelze spoléhat na to, že by stát, který porušil smluvní závazky, sám napravil porušenou smluvní povinnost. Sankční opatření by opět neměly provádět jednotlivé státy, protože by mohlo docházet k nrecipročním opatřením, která by neodpovídala porušeným závazkům, nýbrž mezinárodní organizace, které by je měly provádět samy nebo je alespoň podporovat. V případě závažného porušení odzbrojovacích smluv, které může ohrozit mezinárodní mír a bezpečnost, je dána i pravomoc Rady bezpečnosti¹⁰⁾, která může rozhodnout o opatřeních jak bez použití síly tak s jejím použitím, nicméně je závislá na jednotném postoji všech stálých členů, což v praxi může vést k četným obtížím z důvodů odlišných zájmů jednotlivých států, které jsou stálými členy RB OSN. Obdobné pravomoci mají i další mezinárodní organizace ve vztahu ke svým členským státům, jako je Mezinárodní agentura pro atomovou energii nebo Organizace pro zákaz chemických zbraní.

Je ale třeba poznamenat, že sankční opatření mají v právu odzbrojení a omezení zbrojení pouze doplňkový charakter a hlavní úlohu sehrávají preventivní opatření, která jsou schopna přímo zabránit protiprávnímu jednání účastnických států.

1.4. Oblast jaderných a konvenčních zbraní

Jaderné zbraně tvoří podskupinu zbraní hromadného ničení, které byly dle definice schválené Radou bezpečnosti před více než 50 lety definovány jako „zbraně, které zahrnují atomové výbušné zbraně, radiologické zbraně, chemické a biologické zbraně a jakékoliv nové zbraně, které mají ničivé účinky srovnatelné s ničivými účinky zbraní uvedených výše“.

¹⁰⁾ Ondřej, J.: Odzbrojení – prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti, Plzeň 2005, s. 202

Díky vytrvalému úsilí dosáhlo mezinárodní společenství uzavření mnoha dohod směřujících ke snížení jaderných arzenálů, jejich nepřítomnosti v určitých vymezených regionech a prostředích (např. vesmír či mořské dno), omezení jejich šíření a ukončení jaderných zkoušek. Navzdory těmto úspěchům zůstávají jaderné zbraně a jejich šíření výraznou hrozbou míru a zásadní výzvou pro mezinárodní společenství. Bezesporu největší úlohu v tomto směru hrají jaderné mocnosti, jsou to státy, které provedly jaderný výbuch před 1. lednem 1967: Čína, Francie, Rusko, Velká Británie a USA. Oproti tomu nejaderné státy jsou státy, které se vzdaly práva vyrábět nebo jinak získávat jaderné zbraně.

Je nesporné, že přes často podceňovanou sílu a účinnost zbraní chemických či biologických zůstávají jaderné zbraně stále tím nejhorším a nejničivějším prostředkem, který si lidstvo pro svou záhubu vymyslelo. Jaderné zbraně zaznamenaly za dobu své existence nesmírný kvantitativní a kvalitativní vývoj. Pro současnou dobu i dobu nedávno minulou je příznačné, že je nazývaná atomovým věkem. To jinými slovy znamená, že druhá polovina dvacátého století je zásadním způsobem ovlivněna využitím jaderné energie. Jak pro mírové tak bohužel i pro vojenské účely. Je tragické, že z historie využití jaderné energie je známo, že její vojenské užití (1945) předběhlo využití mírové téměř o jedno desetiletí (1954).

Úsilí o odvrácení jaderné katastrofy patří k nejdůležitějším úkolům naší doby. Více než kdy jindy platí slova Alberta Einsteina proti nukleární hrozbě z roku 1955: „Musíme se naučit myslet novým způsobem.....obracíme se jako lidé na lidské bytosti: pamatujte na svou příslušnost k lidskému rodu a zapomeňte na všechno ostatní. Dokážete-li to učinit, otevře se vám cesta do nového ráje. Jestliže to nedokážete, vyvstane před vámi hrozba všeobecného zániku“.

Pojem konvenčních zbraní není dosud v mezinárodní ani vojensko-politické literatuře podrobně definován. Poprvé byl použit v souvislosti se vznikem rozšíření atomových zbraní. Konvenčními zbraněmi se tedy obvykle chápou všechny zbraně, které nelze zahrnout pod pojem zbraně hromadného ničení. Ovšem i toto vymezení pokulhává, neboť neexistuje ani obecně přijímaná definice pojmu zbraně hromadného ničení. V roce 1948 byly zbraně hromadného ničení komisí pro

konvenční odzbrojení definovány jako atomové výbušné zbraně, zbraně vyrobené z radioaktivního materiálu, smrtící bakteriologické chemické zbraně a všechny zbraně, které budou vyvinuty v budoucnu a budou mít smrtelnou destrukční povahu jako zbraně atomové nebo jiné výše zmíněné zbraně. S tím však nesouhlasil SSSR, který definici považoval za nedostatečnou, neboť stejný účinek mohou mít i nesprávně používané konvenční zbraně.

Přesnější vymezení zbraní hromadného ničení a jejich nových druhů by patrně bylo přínosem pro odzbrojovací jednání. Jak se však zdá, vývoj zatím spěje k uzavírání smluv o zákazu jednotlivých druhů zbraní a nikoliv k vymezení obecného pojmu zbraně hromadného ničení či zbraně konvenční, popř. i k jejich komplexnímu zákazu.

2. Oblast chemických a bakteriologických zbraní

2.1. Pojem chemických a bakteriologických zbraní a možné účinky

Bakteriologické a chemické zbraně se řadí spolu se zbraněmi jadernými mezi zbraně hromadného ničení. Jsou tedy rovněž schopné poměrně v krátkém časovém úseku zlikvidovat vše živé na daném území. Chemickými bojovými látkami se obvykle rozumí plyny, tekutiny nebo pevné látky, které působí přímými toxickými účinky na člověka, zvířata a rostliny. Bakteriologické bojové prostředky jsou živé organismy jakékoliv povahy nebo z nich odvozený infekční materiál, které jsou určeny pro vyvolání nemoci nebo usmrcení osob, zvířat nebo rostlin a jejich účinek závisí na schopnostech rozmnožit se v napadených osobách, zvířatech nebo rostlinách¹¹⁾. V obou případech jde tedy o látky, které na rozdíl od jiných druhů zbraní působí výhradně na živý materiál.

Je obzvlášť nebezpečné, že některé chemické a biologické látky jsou potenciálně neomezené ve svých účincích a to jak v prostoru tak v čase. Účinky

¹¹⁾ Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu, Brno 2004, s.103-104

chemických a bakteriologických zbraní závisí na teritoriálních a meteorologických podmínkách, na koncentraci a množství látky atd. Civilní obyvatelstvo je při použití bojových chemických prostředků podstatně zranitelnější než armáda. Chemické bojové prostředky působí většinou rychleji než bakteriologické. Může jít o vteřiny či minuty. Bakteriologické látky se musí v těle oběti rozmnožit než dojde k onemocnění, chemické látky pronikají do půdy, podzemních vod, vodních nádrží, mohou se takhle dostat i do míst vzdálených stovky kilometrů od místa bojových operací. Bakteriologické složky mohou přenášet ptáci, zvířata i lidé daleko od skutečného místa užití. Použití většiny chemických zbraní může mít i další následné účinky. Může se jednat o rakovinné nádory, narušení funkce jater, patologické změny v krvi a kostní dřeni, oční poruchy atd.

2.2. Úsilí za zákaz chemických a bakteriologických zbraní

Začátek snahy o likvidaci chemických zbraní je možno hledat již v 17. století, kdy pravděpodobně nejstarší dokument – dvoustranná dohoda mezi Francií a Německem z roku 1675 uvádí, že je zakázáno jakékoliv použití jedu např. otravování potravin, zbraní. O reálném použití lze, pomineme-li tyto snahy o občasné užití toxických látek, hovořit až v období, kdy se jejich použití stalo masovým – to bylo v první světové válce, kdy po počátečním manévrovacím období uvázly válečné operace na všech frontách v zákopech a vznikla potřeba překonat polní opevnění.

Zajímavé je, že možnost užití jedovatých látek v boji se stala předmětem jednání mezinárodních konferencí již v minulém století, tedy dávno před tím, než se objevily na bojišti.

Petrohradská deklarace z roku 1868 již hovoří o tom, že jediný legitimní cíl, který by měly mít v průběhu války na zřeteli, je oslabení vojenských sil protivníka. Tento cíl by byl překročen užitím zbraní, které zbytečně zvyšují utrpení lidí, vyrazených z boje nebo činí jejich smrt nevyhnutelnou.

Dalším mezníkem se stala Bruselská deklarace o zákonech a způsobech vedení války z 27.8.1874, která zakotvila princip, podle něhož se zakazuje použití jedovatých a otravných zbraní, jakož i zbraní, střel a látek, které by způsobily

nadbytečné útrapy. Tento dokument sice nebyl ratifikován a nevstoupil v platnost, stal se však podkladem pro další mírová jednání.

První mezinárodní mírová konference v Haagu z roku 1899 přijala 28.7. konvenci, týkající se zákonů a zvyklostí platných v pozemní válce. Stejného dne přijatá deklarace vycházela z Petrohradské deklarace a byla významná z hlediska chemických zbraní, neboť obsahovala ustanovení, že „smluvní strany souhlasí, že se zdrží použití střel, jejichž předmětem je šíření dusivých nebo zhoubných plynů“.

Další Haagská mírová konference v roce 1907 prodloužila platnost předcházející konvence z roku 1899 a odsoudila „používání střel, jejichž jediným cílem je šíření dusivých nebo jiných otravných plynů“.

Vznik chemické války a první použití chemických zbraní na černý pátek dne 22.4.1915, kdy bylo na flanderské frontě vypuštěno z německé strany 168 tun plynného chlóru a zejména způsobené ztráty na straně spojenců, vyvolaly velkou bouři odporu a současně ukázaly velký účinek této nové zbraně. Zajímavé je, že žádná z válčících mocností proti tomuto novému způsobu vedení války neprotestovala, ale postupně se do klubu uživatelů chemických zbraní zapojila Francie, Velká Británie, Rakousko-Uhersko, Itálie, Rusko a USA. Vedle chlóru se objevily další dusivé látky např.: fosgen, difosgen, chlorpikrin atd., obecně jedovaté látky (sulfan, kyanovodík, chlorkyan) a vrcholem bylo použití látek s výrazným kožním účinkem (yperit, etyldichlórarsin, metyldichlórarsin). Kromě toho se používala nepřeborná řada dráždivých látek.

Po první světové válce bylo základem nového řádu přijetí Paktu společnosti národů, který byl součástí Versaillské smlouvy z roku 1919. Pakt nebyl tudíž samostatnou smlouvou¹²⁾ v právním slova smyslu. Ve Versaillské mírové smlouvě s Německem bylo zakázáno použití dusíkatých, jedovatých a ostatních plynů, včetně jejich výroby a dovozu.

Podobný zákon byl vyjádřen i v roce 1922 ve Washingtonské smlouvě o použití ponorek a škodlivých plynů. Ta byla podepsána všemi tehdejšími velmocemi, zdaleka všemi však nebyla ratifikována, takže nikdy nenabyla platnosti.

¹²⁾ Hobza, A.: Úvod do mezinárodního práva mírového, část první, Praha, 1933, s.219

Nejdůležitějším dokumentem meziválečného období však byl Protokol o zákazu válečného použití dusivých, jedovatých a jiných plynů a bakteriologických metod vedení války, takzvaný Ženevský protokol, který byl podepsán v Ženevě 17.6.1925. Tento protokol podepsalo při jeho otevření celkem 38 států a do poloviny devadesátých let se jeho účastníky stalo 136 zemí, asi jedna třetina z nich z různě formulovanou výhradou, že se nebudou cítit vázání vůči státu, jenž nebo jehož spojenec jako první dohodu poruší. Jedním z prvních států, který protokol ratifikoval byla Itálie, která jej také jako první porušila použitím chemických zbraní v Evropě koncem roku 1935. Ženevský protokol se přesto stal široce uznávanou normou mezinárodního práva a většina států světa dodržovala jeho závazky. Zmíněný protokol však žádným způsobem nezakazuje vývoj, výrobu, jiné metody získávání, předávání nebo uskladňování chemických nebo bakteriologických zbraní¹³⁾. Nedefinuje přesně předmět zákazu - chemickou zbraň - neobsahuje ani žádná opatření ke zničení těchto zbraní a především nevytváří kontrolní systém dodržování ustanovení protokolu. Neobsahuje také žádné sankční opatření.

To vedlo k jeho mnohonásobnému porušení, poprvé již zmíněnou Itálií v letech 1935-1936 (yperit a dusivé látky, které způsobily až jednu třetinu etiopských ztrát). Čínská vláda jen do roku 1939 ohlásila 889 japonských chemických útoků, v malé míře byly chemické zbraně nasazeny i ve 2.světové válce. Největší rozsah mělo použití toxických látek (dráždivých a fototoxických látek) USA v Indočíně a íránsko-irácké válce (1981-1988), kde byl také zaznamenán největší válečný zločin - použití chemických zbraní proti kurdskému obyvatelstvu vlastní země. Protokol má taky jako mezinárodní odzbrojovací dokument pouze limitovanou platnost.

Tím, že nezakazuje vývoj, výrobu, či jiný způsob získávání, předávání a skladování chemických, či bakteriologických zbraní, ale pouze jejich použití, povoluje vlastně tyto zbraně pro případné odvetné údery. Ve skutečnosti tedy zakazuje pouze první použití chemických a bakteriologických zbraní.

Až v roce 1969 většinou přijatá rezoluce VS OSN vyjádřila názor, že tento dokument zahrnuje všeobecně uznávaná pravidla mezinárodního práva, zakazuje

¹³⁾ Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a ČR, Ústav mezinárodních vztahů 2002, str. 178

použití všech biologických a chemických metod vedení války bez ohledu na jakýkoliv technický vývoj. Protokol byl tak prohlášen za součást mezinárodního zvykového práva. Absence verifikačních opatření byla do značné míry vyřešena, když byl v roce 1982 usnesením Rady Bezpečnosti OSN pověřen generální tajemník OSN vysíláním misí k ověřování použití chemických a biologických zbraní.

Ještě v předválečném období se na půdě Společnosti národů projeví snahy zařadit chemické zbraně do odzbrojovacích jednání a k tomuto účelu byla zřízena přípravná komise, pracující v letech 1926-1930. Ženevská odzbrojovací konference se sešla ve dvou etapách v roce 1932 a 1933. Další jednání byla odročována a v roce 1936 byla zcela přerušena. V letech 1947-1948 byly v dokumentu OSN chemické a biologické zbraně zahrnuty do pojmu zbraně hromadného ničení a i když byly v prvních poválečných letech zastíněny jadernými zbraněmi, od padesátých let byly trvale na programu jednání OSN. Šedesátá léta byla ve znamení společného jednání o úplném a všeobecném zákazu chemických a biologických zbraní na nově zřízeném multilaterálním mezinárodním jednacím fóru – výboru 18 zemí pro odzbrojení (ENDC) v Ženevě (jeho členem bylo od počátku i Československo). Tento výbor se rozšiřoval a změnil název na současný: Konference o odzbrojení (mající 40 členů).

2.3. Bakteriologické zbraně

2.3.1. Úsilí o zákaz bakteriologických zbraní po 2.světové válce.

V období po druhé světové válce, kdy byly chemické a biologické zbraně zahrnuty (spolu s jadernou výzbrojí) pod pojmem zbraně hromadného ničení, probíhala jednání o jejich postavení mimo zákon na půdě orgánů OSN, nejprve společně, vzhledem k jejich četným společným znakům.

Krátce po vytvoření mezinárodního multilaterálního jednacího fóra pro odzbrojení a regulaci zbrojení - výboru 18-ti národů pro odzbrojení (ENDC) - v Ženevě, se problém zákazu biologických zbraní začíná vydělovat z dosud společného úsilí k vypracování dokumentu, který by překonal Ženevský protokol ze 17.6.1925, zakazující pouze použití a to jen ve válce.

Šlo o to vypracovat dokument, který by postavil mimo zákon materiální přípravy na válku., tj. vývoj, výrobu a hromadění zbraní a zavázal k jejich zničení. Příznivé klima pro jednání bylo vytvořeno a biologické zbraně byly vyděleny ze společného jednání s chemickými zbraněmi ze dvou základních důvodů. Očekávalo se právem, že jednání o úplném a všeobecném zákazu chemických zbraní bude mnohem složitější, především pro tehdy daleko větší počet předpokládaných držitelů tohoto druhu výzbroje. Druhým důvodem bylo jisté podcenění aktuálního vojenského významu biologických zbraní v době, kdy končila klasická éra biologických zbraní, trvající prakticky přes šest století.

V té době zřejmě převládlo přesvědčení, že biologické zbraně, jakkoliv neúčinnější ze zbraní hromadného ničení (počítáno podle okruhu zasažení, resp. odhadu lidských ztrát na hmotnou jednotku) mají problematickou vojenskou hodnotu jako taktická zbraň pro nekontrolovatelné a nepředvídatelné účinky a pro možnost zásahu jiné než cílové populace včetně populace vlastní. Proto se očekávalo relativně snadné jednání a brzké dosažení dohody. Návrh byl později rozšířen i o zákaz toxinů, tj. chemických substancí, vyráběných biologickými procesy. Jednání o zákazu biologických zbraní probíhalo skutečně déle než pět let a jeho výsledkem byl v moderní historii první mezinárodní dokument o odzbrojení, který stavil jeden z druhů výzbroje mimo zákon.

2.3.2. Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění bakteriologických (biologických) zbraní a toxických zbraní a o jejich zničení (BTWC)

Úmluva byla dovršena současným podpisem v Moskvě, Londýně a Washingtonu 10.4.1972. Dokument vstoupil v platnost 26.3.1975. Do dnešní doby má Úmluva celkem 141 účastnických zemí. Stala se prvním mnohostranným smluvním dokumentem, který zakázal jeden druh zbraní hromadného ničení¹⁴⁾.

¹⁴⁾ Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a ČR, Ústav mezinárodních vztahů 2002, str. 186

Úmluva obsahuje 15 článků, o jejichž plnění jednalo pět Hodnotících konferencí. Dosud nebyl přijat mezinárodní mechanismus kontroly plnění závazků vyplývajících z Úmluvy (tzv. Verifikační protokol), ačkoliv se k Úmluvě do konce roku 2003 závazně přihlásilo 151 států. Během řady jednání byla dohodnuta opatření k posílení vzájemné důvěry, např. povinnost signatářských států dobrovolně poskytovat orgánům OSN výroční deklaráce o svých aktivitách souvisejících s nebezpečnými biologickými agens a toxiny. Aby se proces směřující k úplnému zákazu vývoje, výroby a hromadění bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní nezastavil, je kladen stále větší důraz na národní kontrolní opatření s nadějí, že v roce 2006 na 6. Hodnotící konferenci bude dosaženo schválení jednotného Verifikačního protokolu.

Jelikož na 5. hodnotící konferenci došlo k blokaci dalšího jednání o schválení Verifikačního protokolu a činnosti ad-hoc skupiny, členské státy Úmluvy nastavily nový režim schůzek. Počínaje rokem 2002, konají se jednání členských států dvakrát ročně. V létě se zástupci členských států střetnou na Setkání odborníků BTWC (Meeting of Experts), koncem roku se koná Setkání smluvních států BTWC (Meeting of State Parties).

V preambuli vyjadřují smluvní státy Úmluvy své odhodlání jednat s cílem dosáhnout účinného pokroku na cestě k všeobecnému a úplnému odzbrojení, včetně zákazu a odstranění všech typů zbraní hromadného ničení a vyjadřují své přesvědčení, že zákaz vývoje, výroby a hromadění chemických a bakteriologických (biologických) zbraní a jejich zničení prostřednictvím účinných opatření usnadní dosažení všeobecného a úplného odzbrojení pod přísnou a účinnou mezinárodní kontrolou. Preambule obsahuje, kromě obecných prohlášení vyzývajících k plnění a zdůrazňujícím význam Úmluvy, výzvu k plnění Ženevského protokolu¹⁵⁾.

Na základě zmíněného protokolu lze mít za to, že i tímto způsobem byl potvrzen zákaz použít chemické a bakteriologické zbraně, obsažených v Ženevském

¹⁵⁾ Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a ČR, Ústav mezinárodních vztahů 2002, str. 187

protokolu z roku 1925. Podle článku I se každý stát zavazuje nikdy a za žádných okolností nevyvíjet, nevyrábět a nehromadit, žádným způsobem nezískávat a nemít v držení:

- a) mikrobiologické nebo jiné biologické činitele (agents) nebo toxiny jakéhokoliv původu, či způsobu výroby, a to takový z druhů a v takovém množství, které jsou určeny k preventivním, ochranným nebo jiným mírovým účelům
- b) zbraně, zařízení nebo nosiče určené k použití takových činitelů nebo toxinů k nepřátelským účelům, nebo v ozbrojeném konfliktu.

Pod pojmem toxiny se většinou rozumí jed organického původu s jasnými biologickými účinky. Někdy se pod pojmem toxin interpretuje v širším významu slovo jed. Významným ustanovením úmluvy je spojení opatření k likvidaci bakteriologických zbraní nebo jejich převedení pro mírové účely s opatřením k ochraně obyvatelstva a životního prostředí. Likvidace všech chemikálií toxinů, zbraní, zařízení a nosičů, uvedených v článku I, se měla uskutečnit nejdéle do devíti měsíců po vstupu úmluvy v platnost (článek II). Smluvní státy mají povinnost nepředávat přímo nebo nepřímo žádné činitele, toxiny, zbraně a nosiče uvedené v článku I a žádným způsobem nepomáhat, nepodněcovat a nenabádat jiný stát, skupinu států nebo mezinárodní organizaci k jejich výrobě nebo získávání jakýmkoliv způsobem (článek III).

Úmluva zavazuje smluvní státy, aby v souladu se svými ústavními předpisy přijaly veškerá nutná opatření k zákazu a zamezení vývoje, výroby, hromadění, získávání nebo držení činitelů, toxinů, zbraní, zařízení a nosičů, uvedených v článku I (článek IV). Změny úmluvy může navrhnout každý smluvní stát (článek XI).

Úmluva bude platit neomezenou dobu. Každý smluvní stát má při výkonu své státní suverenity právo úmluvu vypovědět, jestliže dospěje k názoru, že mimořádné okolnosti, týkající se obsahu úmluvy ohrožily jeho nejvyšší zájmy.

V souladu s článkem XII se po pěti letech po vstupu úmluvy v platnost konala v Ženevě v roce 1980 konference pro přezkoumání působení úmluvy. Konference pozitivně ocenila význam úmluvy a vyzvala státy, které úmluvu ještě nepodepsaly, aby k ní přistoupily. Přes obrovský úspěch, jímž podepsání úmluvy rozhodně je, lze

říci, že dohoda je poměrně nedokonalá, přinejmenším v porovnání s později přijatou úmluvou o zákazu chemických zbraní. V čem tato nedokonalost tedy spočívá? Zaprvé je to nepřítomnost jasných definic a kritérií. Daleko závažnějším problémem je však totální absence jakéhokoliv verifikačního mechanismu, týkajícího se implementace všech zákazů i závazků.

2.3.3. Hlavní nedostatky Úmluvy o zákazu biologických a toxinových zbraní

I když je Úmluva o zákazu biologických a toxinových zbraní považována za první opravdový odzbrojovací krok, který staví mimo zákon jedny z nejnebezpečnějších zbraní hromadného ničení a působí jako faktor posilující mír a bezpečnost, aniž by brzdila vědecký, ekonomický a technologický pokrok v oblasti biologického výzkumu, nelze si nevšimnout, že má rovněž četné nedostatky, které omezují její úspěšnou implementaci. Text Úmluvy nebyl schopen vzít v potaz rozvoj v molekulární biologii a vědecko-technický rozvoj na pomezí chemických a biologických věd. K dalším závažným nedostatkům Úmluvy patří absence jakéhokoliv verifikačního mechanismu a efektivní institucionální struktury a rovněž nejasnost definic a kritérií¹⁶⁾. Úmluva například vůbec nedefinovala „zbraně, zařízení nebo nosiče určené k použití takových agens“, což často vedlo k četným diskusím. Podle Úmluvy dále není absolutní zákaz vývoje, výroby, hromadění zásob nebo jiného získávání biologických agens a toxinů, to platí pouze pro druhy a množství, které nemají oprávnění pro „preventivní“, „ochranné“ nebo „jiné mírové účely“.

Úmluva taktéž neobsahuje opatření, která by omezovala výzkumnou činnost, a to i přesto, že výzkum pro civilní účely může být obtížně odlišitelný od výzkumu, který slouží naopak vojenským účelům, ať už obranným nebo útočným. V Oblasti biologie lze jen ztěžka vyznačit hranici mezi výzkumem a vývojem. Určitý stát může za dané situace vyvíjet bojové biologické agens ve výzkumných zařízeních a v momentě, kdy jsou takové biologické agens vyvinuty, je docela snadná cesta

¹⁶⁾ Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu, Brno 2004, s.105

k jejich masové výrobě. Tato skutečnost i jasné povolení provozovat určitou výrobu biologických agens a toxinů vytváří riziko, že opatření Úmluvy lze obejít.

Dalším problémem Úmluvy jsou vzájemné konzultace a spolupráce smluvních států při řešení problémů vztahujících se k cíli nebo aplikaci opatření Úmluvy. Dle článku V Úmluvy se takové konzultace a spolupráce mohou konat také „s použitím příslušných mezinárodních procedur v rámci OSN a v souladu s její Chartou“. Je zřejmé, že výše zmíněná okolnost nebude činit potíže při jednáních mezi spřátelenými stranami, potíže ale budou vznikat v momentě, kdy dojde ke stížnostem ze strany států, které doposud, ať už z jakéhokoliv důvodu nekomunikovaly. V takovém případě musí dojít k procedurám, které by měly dosáhnout úspěchu. Nicméně text Úmluvy, který by měl takovou eventualitu pokrýt, je nejasný a není reálně schopný na danou situaci reagovat.

Podle článku VI mají smluvní státy v případě porušení Úmluvy podat stížnost Radě bezpečnosti OSN a Rada bezpečnosti může na základě podané stížnosti iniciovat vyšetřování, při kterém by měly smluvní strany spolupracovat. Každá stížnost by měla obsahovat pokud možno „veškeré možné důkazy“, potvrzující opodstatněnost dané stížnosti. Jenomže jen malá hrstka států má k dispozici takové prostředky pro shromáždění takových důkazů, ostatní státy mohou pouze spoléhat na informace z cizích zdrojů, které mohou být mnohdy např. z politických nebo mocenských důvodů značně zkreslené nebo neúplné. V takovém případě, kdy potom důkazy k dané stížnosti budou nepostačující, hrozí reálné nebezpečí, že Rada bezpečnosti ani nebude konkrétní případ řádně vyšetřovat. Další trhlinou v dané situaci je skutečnost, že Rada bezpečnosti může na základě Úmluvy vyšetřování iniciovat, není k tomu však povinna.

V dalším článku VII, v případě, že dojde k situaci, kdy je smluvní stát Úmluvy vystaven nebezpečí v důsledku porušení ustanovení Úmluvy, se smluvní státy zavazují poskytnout pomoc jakémukoliv žádajícímu smluvnímu státu, který se v takové situaci ocitl. Úmluva nicméně nespécifikuje formu poskytnuté pomoci a lze jen předpokládat, co by asi taková pomoc měla v první řadě znamenat.

Otázkou dalších nejasností zůstává vztah Úmluvy k Ženevskému protokolu, jelikož ne všechny státy Úmluvy jsou připojeny k Ženevskému protokolu. Současně některé státy, které se k Ženevskému protokolu připojily, si vyhradily právo

použít zakázané zbraně proti nesmluvním státům nebo jako odpověď na použití takových zbraní jakoukoliv zemí. Tímto se vytváří zásadní rozpor mezi zněním obou dokumentů. Pro ty státy, které si ponechaly své výhrady k Ženevskému protokolu týkající se biologických zbraní, postrádá spolehlivost povinnost podle Úmluvy „nikdy za žádných okolností“ nezískat zakázané zbraně. Taktéž jejich prohlášení „zcela vyloučit v zájmu všeho lidstva možnost použití bakteriologických (biologických) agens a toxinů jako zbraní“ není přesvědčivé.

Každopádně nejzávažnějším problémem Úmluvy je absolutní absence jakéhokoliv verifikačního mechanismu z hlediska implementace všech závazků a zákazů. Neexistuje totiž možnost objektivního ověření zákazu vývoje, výroby, hromadění, jiného získávání, držení a jakýchkoliv transferů relevantních materiálů, zbraní prostředků a zařízení. Žádný smluvní stát nebyl donucen deklarovat, zda je nebo není vlastníkem bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní. Smluvní státy dále nebyly povinny deklarovat svá výrobní, vývojová, zkušební a jiná zařízení. Pokroky v biotechnologii umožnily některým zemím vyrábět velká množství účinných toxických agens v krátké době a v zařízeních, která jsou obtížně rozpoznatelná. Tyto agens mohou být skladovány v nenápadných objektech připraveny pro umístění do munice, která jen zdánlivě vypadá jako munice s konvenčními výbušninami.

2.4. Chemické zbraně

2.4.1. Úsilí za zákaz chemických zbraní po druhé světové válce

Jak již bylo řečeno, problematika zákazu chemických a biologických zbraní byla projednávána jako samostatná otázka od roku 1968 a to v rámci výboru 18-ti zemí pro odzbrojení, resp. později v rámci konference o odzbrojení v Ženevě.

Po úspěšném vypracování a podpisu Úmluvy o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických a toxických zbraní se pozornost mnohostranného jednacího fóra soustředila na vypracování úmluvy o všeobecném zákazu chemických zbraní. Avšak na odzbrojovacích fórech OSN v letech 1973-1976 se

v této oblasti pokroku nepodařilo dosáhnout. Úspěšná nebyla ani série bilaterálních jednání mezi SSSR a USA, vedená koncem 70. a počátkem 80. let.

Od roku 1984 se práce na konferenci o odzbrojení zaktivizovala a byl vytvořen výbor pro zákaz chemických zbraní s jasně vyhraněným mandátem pro tvorbu textu budoucí úmluvy. Významnou úlohu v úsilí o dosažení všeobecného a úplného zákazu a likvidaci chemických zbraní sehrála mezinárodní konference ve dnech 7.-11.1.1989 v Paříži. V průběhu této konference mnoho jiných některých států odvolaly své výhrady k Ženevskému protokolu. Návrh textu smlouvy byl dokončen na zasedání konference o odzbrojení v roce 1992 v Ženevě.

2.4.2. Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení

Jednání o úmluvě, jež trvalo téměř čtvrt století, vedlo k úspěšné formulaci nejdokonalejšího dokumentu o odzbrojení, obsahujícího přesné definice a kritéria, propracovaný systém verifikace plnění závazků k likvidaci chemických zbraní a jejich výroben, jakož i zákazu vývoje, výroby, jiného získávání, hromadění a použití.

Úmluva, jež byla podepsána 13.1.1993 a v platnost vstoupila 29.4.1997 po ratifikaci 65-ti zemí (jak stanoví smlouva), řeší nejen současné problémy, ale respektuje i možnosti vědeckotechnického a technologického rozvoje. Je vyvážená, pokud jde o ryze vojenské aktivity, tak i o kontrolu aktivit mírového chemického průmyslu a obchodu a zabránění skrytého vývoje chemických zbraní a jejich komponentů. Naproti tomu není technologicky diskriminační, respektuje obchodní tajemství a duševní vlastnictví. K 9.2.1998 smlouvu ratifikovalo 107 zemí. Úmluva představuje komplexní dokument mající odzbrojovací povahu¹⁷⁾

Smluvní státy se zavazují, že nebudou vyvíjet, vyrábět, jinak nabývat, hromadit nebo přechovávat chemické zbraně nebo je komukoliv předávat (článek I, odst. 1a Úmluvy). Dále se smluvní státy zavazují, že zničí chemické zbraně, které mají v držení nebo které jsou umístěny na jakémkoliv místě pod jurisdikcí a kontrolou těchto států, nebo které smluvní stát ponechal na území jiného smluvního státu

¹⁷⁾ Ondřej, J.: Odzbrojení – prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti, Plzeň 2005, s. 192

(článek I, odst. 2 a 3). Státy se rovněž zavazují zničit veškeré objekty pro výrobu chemických zbraní, které mají v držení nebo je vlastní nebo které jsou umístěny na jakémkoliv místě pod jejich jurisdikcí nebo kontrolou (článek I, odst. 4). Úmluva potvrzuje a dále rozvíjí zákaz použití chemických zbraní (článek I, odst. 1b) obsažený v Ženevském protokolu z roku 1925. Zákaz obsažený v Úmluvě se nevztahuje jen na válku, ale i na jakékoliv použití v ozbrojeném konfliktu. Daný závazek je rozvinut i v tom smyslu, že smluvní státy se nebudou podílet ani na žádných vojenských přípravách k použití chemických zbraní (článek I, odst. 1c, 1d). Smluvní státy se také zavazují nepoužívat chemické prostředky k potlačování nepokojů jako metody vedení války (článek I, odst. 5). Obecně ukládá Úmluva smluvním státům povinnost nepodporovat či nepomáhat nebo nenavádět kohokoliv k jakékoliv činnosti, která je zakázána Úmluvou (článek I, odst. 5).

Úmluva je odzbrojovací smlouvou v nejširším slova smyslu, která zakazuje chemické zbraně a bude právním základem pro jejich zničení. Zakazuje celou kategorii zbraní - chemických zbraní - které mají charakter zbraní hromadného ničení. Většina jiných odzbrojovacích smluv slouží k likvidaci pouze některých zbraní, např. na základě smlouvy mezi SSSR a USA o likvidaci jejich raket středního doletu a kratšího doletu z roku 1987 byly zlikvidovány dvě kategorie jaderných zbraní umístěné na zemi. Jiné odzbrojovací smlouvy, např. Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě nebo smlouvy START I a II pouze omezují počty zbraní, na které se vztahují.

Úmluva předpokládá i vytvoření podrobného a přísného kontrolního mechanismu. Tím se výrazně odlišuje od Úmluvy o zákazu bakteriologických (biologických) zbraní a o jejich zničení z roku 1972. Na základě úmluvy o zákazu bakteriologických zbraní jsou smluvní státy rovněž povinny zničit celou kategorii zbraní, nejsou zde však obsažena pravidla týkající se kontroly jejich dodržování. Úmluva tím, že zakazuje vývoj, výrobu, export a import chemických zbraní, patří do kategorie smluv, které zakazují šíření zbraní, jako je např. Smlouva o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. Všechny smluvní státy jsou povinny plnit své závazky na základě zásady svrchované rovnosti států bez ohledu na své postavení a vztah k chemickým zbraním. Úmluva nerozlišuje různé kategorie států, které by měly různé povinnosti, vyplývající z Úmluvy. Jak již bylo řečeno, smluvní státy Úmluvy mají

povinnost zničit veškeré chemické zbraně. Likvidace bude zahájena nejpozději dva roky poté, kdy pro smluvní stát vstoupí Úmluva v platnost a bude dokončena nejpozději deset let poté, kdy Úmluva vstoupila pro daný stát v platnost (článek IV, odst. 6). Lhůta pro dokončení likvidace chemických zbraní může být prodloužena, jestliže se stát domnívá, že nebude schopen dodržet lhůtu deseti let.

Pokud jde o objekty na výrobu chemických zbraní, má smluvní stát povinnost nejpozději devadesát dnů poté, kdy úmluva pro něj vstoupí v platnost, uzavřít veškeré objekty na výrobu chemických zbraní (článek V, odst. 7a). Tyto objekty je smluvní stát povinen zlikvidovat. Likvidace bude zahájena nejpozději jeden rok poté, kdy pro tento stát vstoupí úmluva v platnost a bude dokončena deset let poté co úmluva nabude pro tento stát platnosti. Smluvní stát může ve výjimečných případech nutné potřeby požádat o povolení používat objekty na výrobu chemických zbraní k účelům nezakázaným úmluvou

(průmyslové, zemědělské, výzkumné, lékařské a jiné účely).

Za zakázané chemické látky se podle Úmluvy nepokládá chemický prostředek určený k dodržování zákonnosti, včetně potlačování nepokojů (článek II, odst. 9d). Má se na mysli jakákoliv chemická látka, která je schopna rychle vyvolat u lidí podráždění smyslových orgánů nebo ochromující fyzické účinky, které mizí během krátké doby po skončení expozice. Může se jednat například o slzotvorné plyny.

Pokud jde o národní prováděcí opatření, je každý smluvní stát povinen v souladu se svými ústavními postupy přijmout nezbytná opatření pro provádění svých závazků podle Úmluvy (článek VII, odst. 1). Nedílnou součástí úmluvy jsou doplňky:

- a) doplněk (ANNEX) o chemikáliích obsahujících směrnice pro zařazování chemikálií do seznamu 1-3 (schedules);
- b) doplněk o implementaci a verifikaci (verifikační doplněk) členěný na 11 částí, jenž na 105 stranách popisuje verifikační procedury a mechanismy pro kontrolu plnění všech závazků a zákazů;
- c) doplněk o ochraně důvěrných informací.

2.4.3. Organizace pro zákaz chemických zbraní

K plnění úmluvy CWC byla vytvořena Organizace pro zákaz chemických zbraní se sídlem v Haagu. Organizace pro zákaz chemických zbraní je nezávislou mezinárodní organizací stojící mimo systém OSN¹⁸⁾. Organizaci pro zákaz chemických zbraní a jejich hlavní orgány (Konferenci smluvních států, Výkonnou radu a Technický sekretariát) vytváří článek VIII Úmluvy o zákazu chemických zbraní (CWC).

Konference smluvních států je nejvyšším orgánem Organizace a jejími členy jsou všechny smluvní státy. Konference dohlíží na provádění Úmluvy, přijímá opatření k provádění jejího obsahu a cíle, vyhodnocuje dodržování Úmluvy a vykonává dozor nad ostatními orgány Organizace. Výkonná rada se podílí na efektivním provádění a dodržování Úmluvy, dohlíží na činnost Technického sekretariátu, spolupracuje s národním orgánem každého smluvního státu a na požádání usnadňuje konzultace a vzájemnou spolupráci mezi smluvními státy. Technický sekretariát, v jehož čele stojí generální ředitel, má dvě základní funkce – administrativní a kontrolní. Administrativní funkce představuje přípravu dokumentace k projednání ostatních orgánů Organizace, zejména návrh programu a rozpočtu, správy o provádění Úmluvy včetně průběhu a výsledků inspekcí. Jménem Organizace přijímá korespondenci týkající se provádění Úmluvy. Kontrolní činnost zajišťuje verifikační divize, která vyhodnocuje odevzdané deklarace a připravuje podklady pro inspekční aktivity, a inspektorát, odpovědný za Organizaci a provádění inspekcí.

V článku VIII Úmluvy je rovněž zmíněna otázka výsad a imunit. Organizace disponuje takovou právní způsobilostí, výsadami a imunitami, jaké jsou nezbytné pro výkon její funkce na území a na jakémkoliv jiném místě pod jurisdikcí nebo kontrolou smluvního státu.

Organizace je na základě článku IX Úmluvy oprávněna provádět inspekce na výzvu, které může provést v jakémkoliv objektu na území smluvního státu nebo

¹⁸⁾ Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a ČR, Ústav mezinárodních vztahů 2002, str. 182

jakémkoliv místě pod jeho jurisdikcí nebo kontrolou z důvodu vyjasnění a vyřešení otázek, týkajících se možného porušení závazků Úmluvy. V tomto článku jsou taktéž zahrnuta opatření pro konzultace a vyjasňování faktů. Smluvní státy uskutečňují tyto vzájemné konzultace a spolupráci mezi sebou buď přímo nebo prostřednictvím Organizace nebo s využitím dalších odpovídajících mezinárodních procedur.

Smluvní státy Úmluvy, proti nimž byly použity chemické zbraně nebo se cítí ohrožovány činnostmi jakéhokoliv státu z hlediska použití těchto zbraní, mohou uzavřít s Organizací dohodu o poskytnutí pomoci na požádání.

Co se týče České republiky, tak ta byla členem Výkonné rady Organizace v období od května 1998 do května 2000. V rámci Technického sekretariátu je zastoupena 11 pracovníky, z toho 9 inspektory. Pracovník Státního úřadu pro jadernou bezpečnost je členem Důvěrnostní komise Organizace a zástupce Ministerstva financí ČR je členem komise pro administrativní a rozpočtové otázky. Jeden specialista je taktéž členem Vědeckého poradního sboru generálního ředitele Technického sekretariátu Organizace a čtyři specialisté byli Organizací navrženi jako experti pro případné vyšetřování údajného použití chemických zbraní.

Výzkumné ústavy ČR se účastní odborných aktivit Organizace jako jsou srovnávací testy analytických laboratoří, doplňování centrální analytické databáze Organizace a testování prostředků ochrany před účinky bojových chemických látek.

2.5. Závěrečné shrnutí bakteriologických a chemických zbraní

Bakteriologické zbraně jsou tedy z hlediska mezinárodního práva pokryty dvěma dokumenty, tj. Ženevským protokolem (1925), pokud jde o použití a Úmluvou (1972), pokud jde o vývoj, výrobu a hromadění.

Toxiny jsou z tohoto hlediska kryty třemi dokumenty. Použití zakazuje Ženevský protokol (1925), a protože toxiny jsou podle definice současně chemickými zbraněmi, jejich použití zakazuje také Úmluva o úplném a všeobecném zákazu chemických zbraní (1993). Jejich vývoj, výrobu a hromadění zakazuje taktéž úmluva (1993) a současně úmluva o zákazu biologických a toxických zbraní (1972).

Co se týče zbraní chemických, ty jsou zcela kryty Úmluvou o zákazu chemických zbraní (1993), a to jak co se týče vývoje, výroby a hromadění, tak jejich použití.

3. Terorismus

3.1. Chemický terorismus

3.1.1. Chemické zbraně

Chemický terorismus představuje velmi nebezpečný typ nekonvenčního terorismu. Po roce 1990 jeho riziko vzrostlo a již se zdaleka nejedná pouze o hypotetickou hrozbu. „Atraktivita“ chemického terorismu ve srovnání s jinými druhy nekonvenčního terorismu (hlavně terorismem jaderným a radiologickým) spočívá v poměrně snadné dostupnosti chemických látek¹⁹⁾, jejich nižší ceně, způsobu výroby, přepravy a použití a možnosti nasazení v relativně omezeném prostoru. Tyto pozitiva chemických zbraní pro případný útok vyvažují na druhé straně některá negativa, například vysoká účinnost v rámci uzavřeného prostoru, nemožnost zcela kontrolovat rozptýlení chemické látky v prostoru, nebezpečnost samotného procesu výroby chemických látek pro jeho účastníky nebo rizik odhalení v závislosti na rozšiřování produkce chemických zbraní.

Sarin, VX, tabun – všechny tyto látky patří spolu se somanem do skupiny nejtoxičtějších nervově paralytických plynů. Tabun, sarin, soman jsou normálně bezbarvé až nahnědlé kapaliny páchnoucí po rozkládajícím se ovoci. VX je žlutě až medově zabarvená olejovitá kapalina, méně těkavá než předchozí látky. Smrt nastává v rozmezí od 1 do 10 minut. Při působení kůží jednu až dvě hodiny. Fosgen – dusivý bezbarvý plyn s vůní čerstvě pokoseného sena. Při vdechnutí dráždí plíce, v těžkých případech dochází k jejich otoku, krvácení. Smrt udušením nastává během 24 hodin. Yperit – po česneku páchnoucí kapalina, která způsobuje

¹⁹⁾ Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu, Brno 2004, s.117

vážná poranění kůže. Právě kvůli svým účinkům se řadí mezi látky zpuchřující. Poranění kůže se hojí mnohem hůře a déle než popáleniny.

V případě chemických zbraní, případně vysoce toxických chemických látek, existuje bohužel řada případů, ať už skutečného použití nebo pokusů o použití těchto zbraní či látek pro teroristické účely. V úvahu přicházejí tři odlišné formy chemického terorismu.

Za prvé se jedná o přímé použití chemických zbraní, které by přicházelo v úvahu tehdy, kdyby se teroristům podařilo získat chemické zbraně z vojenských zásob některého státu nebo je vyrobit. Právě sklady zbraní určených na základě Úmluvy (CWC) k likvidaci představují podle odborníků nejpravděpodobnější zdroj prostředků pro teroristy. Ti mohou dále potencionálně využít, resp. zneužít arzenálů států, které se dosud nestaly smluvními státy úmluvy CWC a předpokládá se, že tyto arzenály vlastní²⁰⁾. Mimo to se jako další riziko jeví možnost výroby chemických zbraní samotnými teroristy i když tento proces není zcela jednoduchý a mnohdy nevede k výrobě bojových chemických látek dostatečného množství nebo kvality.

Druhou formou chemického terorismu představuje zneužití běžně průmyslově vyráběných toxických chemických látek. Tyto látky nejsou předmětem mezinárodní kontroly, a pro teroristy se tak stávají snadněji dostupnými, jak se ukázalo např. v roce 2001, kdy belgické bezpečnostní síly našly v Bruselu více než stokilogramovou bombu obsahující chemickou látku hydrazin, nebo v roce 2002, kdy se skupina marockých teroristů pokusila použít nálož obsahující kyanid proti velvyslanectví USA v Římě²¹⁾.

Poslední formu chemického terorismu představují útoky na chemická zařízení, které vedou k uvolnění nebezpečných chemických látek a tím k zasažení osob a ke kontaminaci okolního prostředí. Nebezpečí sekundárních účinků takové havárie jasně ukázaly události v indickém Bhópálu v roce 1984, kde v důsledku úniku jedovatého methyloksyanátu z britské továrny došlo k usmrcení několika tisíc

²⁰⁾ Tůma, M.: op. cit. , 19, str. 118

²¹⁾ Tůma, M.: op. cit. , 19, str. 118

osob²²⁾. Únik přitom nebyl vyvolán úmyslně a havárie proto ještě neměla natolik rychlý a masivní průběh, jaký by způsobila kontaminace záměrným útokem.

Chemické zbraně se vyznačují nízkou cenou a relativně jednoduchou výrobou. Toto tvrzení podporuje vyjádření skupiny expertů, kteří kalkulují, že pro operace velkého rozsahu proti civilnímu obyvatelstvu mohou náklady na ztráty činit 2 000 dolarů na km² při použití konvenčních zbraní, 800 dolarů při použití jaderných zbraní, 600 dolarů při použití nervově paralytických látek a 1 dolar při použití biologických prostředků. Příprava i nejtoxičtějších látek včetně nejnebezpečnějších toxinů je realizovatelná v laboratorních podmínkách, které svým rozsahem a snadností utajení vždy zůstanou stranou kontrolních mechanismů mezinárodních úmluv. Z těchto důvodů jsou chemické zbraně snadno dosažitelné nejen pro bohaté teroristické skupiny, ale i pro individuální teroristy.

Významným faktorem, který zvyšuje nebezpečí použití chemických zbraní teroristy, je existence binárních zbraní. Jedná se o chemickou zbraň, obsahující dvě vzájemně oddělené relativně netoxické chemické látky, které při sloučení reagují za vzniku bojové chemické látky (sarin, látka VX). Použití binárních zbraní snižuje nebezpečí, kterému musí terorista čelit při skladování, přepravě i použití bojových chemických látek.

Pro teroristické účely mohou být ale použity i další bojové chemické látky - látky zpuchýřující, dusivé a všeobecně jedovaté. Použití zpuchýřujících látek je uvažováno spíše k vyvolání zneschopnění než k usmrcení. Jestliže by záměrem teroristického útoku s použitím chemických zbraní bylo spíše zranit hodně lidí a přetížit regionální zdravotnická zařízení, než způsobit hromadná úmrtí, potom zpuchýřující látky, zejména yperit, mohou být vhodnými prostředky. Vzhledem k tomu, že většina dusivých látek (chlór, fosgen a další) jsou běžné snadno dostupné průmyslové chemické látky, mohou být teroristy snadno zneužity. Totéž platí pro všeobecně jedovaté látky, kyanovodík a chlorkyan.

Nelze ale vyloučit ani použití zneschopňujících dráždivých látek, tj. účinných slzných látek (lakrymátorů) nebo látek dráždící horní dýchací cesty

²²⁾ Tůma, M.: op. cit. , 19, str. 118

k nesnesitelnému kašli (sternitů), jejichž aplikace do klimatizačních systémů letiště nebo jiných veřejných budov může snadno zastavit všechny aktivity a vyvolat velkou paniku.

3.1.2. Teroristické útoky v oblasti chemických zbraní provedené náboženskou sektou Óm Šinrikjó

V březnu 1994 se sekta Óm Šinrikjó neúspěšně pokusila zavraždit sarinem vůdce konkurenční náboženské sekty Soka Gakkai. Rozprašovací systém, umístěný na dodávkovém voze, však selhal a došlo ke kontaminaci obsluhy.

První větší test teroristického použití chemických zbraní uskutečnila 27. června 1994 stejná sekta ve městě Macumoto. Cílem testu bylo pomocí speciálně vyvinutého rozstříkovacího systému zamořit sarinem budovu oblastního soudu. V důsledku náhlé změny větru byla část náplně sarinu vypuštěna do volného prostoru. Výsledkem útoku bylo sedm mrtvých a 200 zasažených osob, příčina otravy byla zjištěna až za dva týdny²³⁾.

V prosinci 1994 sekta Óm Šinrikjó otráвила dvě osoby pomocí injekční stříkačky naplněné látkou VX. Jeden zasažený zemřel po dvou dnech v nemocnici, druhý přežil po delší hospitalizaci.

Nejrozsáhlejší teroristický chemický útok byl proveden 20. března 1995 ráno v tokijské podzemní dráze. Způsob provedení útoku byl primitivní: pět členů sekty Óm Šinrikjó, jímž bylo předtím aplikováno antidotum, umístilo do tří vlakových souprav celkem jedenáct více než půlkilogramových plastických obalů, obsahujících celkově asi 7,5 litru 30 % sarinu, a v synchronizovaném rozmezí několika minut v době před průjezdem nejživější křižovatkou Kasumigesaki propíchno obaly deštníky se zaostřenými hroty. Zemřelo 12 osob a dalších 5500 bylo zasaženo, z toho značná část měla příznaky těžké otravy. Je však jisté, že pokud by použitý sarin byl vyšší čistoty a útok byl proveden poněkud "profesionálněji", oběti by byly nesrovnatelně vyšší. Na základě zkušeností z prvního testu v Macumoto byla

²³⁾ in: www.ceskenoviny.cz

použitá látka poměrně rychle identifikována a mohly být zahájeny účinné záchranné práce a antidotní terapie. Kromě policejních jednotek, záchranářů a zdravotníků si situace vyžádala také nasazení chemické jednotky japonské armády²⁴⁾.

Tak jako je 22. duben 1915, kdy Němci použili poprvé chlór proti Francouzům, spojován s počátkem chemické války, je možné použití sarinu sektou Óm Šinrikjó v březnu 1995 považovat za předěl v teroristickém používání chemických zbraní. Poprvé teroristická organizace použila ke způsobení hromadných ztrát bojovou chemickou látku, vyvinutou pouze pro potřeby armády. Tento akt signalizuje, že jakýkoliv druh etické tabuizace byl zlomen a byl vytvořen precedens pro budoucnost.

3.2. Biologický terorismus

I když postupy pro biologickou výrobu jsou dnes široce dostupné na internetu, názory expertů na snadnost výroby bojových biologických látek se značně liší. Podle názoru některých expertů tyto látky mohou být vyráběny ve značně primitivních podmínkách, protože příprava růstového media pro bakterie není více komplikovaná než "vaření piva". Jiní jsou nicméně přesvědčeni, že dokonce výroba i nejprimitivnější biologické zbraně vyžaduje vědecké znalosti a odpovídající výcvik personálu, především z důvodů vlastní ochrany. Biologické zbraně, jakkoliv jsou vysoce účinné, mají závažnou nevýhodu. Mohou totiž zasáhnout i jinou než cílovou populaci, včetně vlastní. Na rozdíl od chemických zbraní reagují se značným zpožděním (což je ovšem také problémem jejich včasného odhalení).

Obecně mohou dát teroristické skupiny přednost biologickým zbraním před chemickými z těchto důvodů:

- Výroba biologických zbraní je podstatně levnější než výroba chemických zbraní (podle některých údajů je výrobní cena 1 kg botulotoxinu 500 dolarů, výrobního zařízení 3 000 dolarů).

²⁴⁾ in: www.ceskenoviny.cz

- Výrobu biologických zbraní lze poměrně snadno utajovat, v krátké době je možno přeměnit malá množství patogenních organismů na množství prakticky použitelná.
- Biologické zbraně lze relativně snadno získat, např. z mezinárodních sbírek kultur, z univerzitních databank atd.
- Použití biologických zbraní lze obtížně dokázat, protože se řada patogenních mikroorganismů a toxinů vyskytuje v přírodním prostředí.
- Biologické zbraně se vyznačují vysokou účinností, mají mnohem vyšší toxicitu než nejnebezpečnější bojové chemické látky, nervově paralytické látky, jako jsou např. látka VX, soman, sarin nebo tabun. 1 g botulotoxinu může usmrtit až 1 mil. osob, 1 g antraxu reprezentuje 100 mil. letálních dávek.

Mezi patogeny, které již byly ověřeny pro použití jako bojové biologické látky, jsou mikroorganismy, které vyvolávají neštovice, antrax, dýmějový mor, tularémii, brucelózu a Q-horečku. Nicméně terorista může reálně použít jakýkoliv patogen nebo toxin.

Bylo identifikováno kolem tuctu případů, při kterých teroristická skupina vlastnila, pokoušela se získat nebo hrozila použitím biologické látky. Některé případy jsou alarmující:

- V září 1984 použila americká náboženská sekta Bhagwan Shree Rajneesh k onemocnění osob bakterii *Salmonella typhimurium* z kultury zakoupené v centrálních lékařských zásobách (sekta měla ve své obci státem certifikovanou lékařskou laboratoř). Cílem útoku, při kterém byl kontaminován salát v barech 10 restaurací v Dallesu, stát Oregon, bylo zneschopnit voliče, a tím zmařit místní volby. Následkem této kontaminace bylo minimálně 751 případů zasažení osob salmonelózou²⁵⁾. Skutečný počet mohl být větší, protože obec leží u silnice na hranici dvou států a někteří z infikovaných osob nemuseli své onemocnění ohlásit.

²⁵⁾ in: www.idnes.cz

- V březnu 1995 dva členové pravicového Minnesota Patriots v USA plánovali použití ricinu k usmrcení soudních úředníků.
- V květnu 1995 byl v USA uvězněn člen pravicové skupiny Aryan Nation (Árijský národ) za plánování teroristického použití bakterií moru.
- V prosinci 1995 byl v USA ve státu Arkansas uvězněn jeden muž za držení 130 g ricinu.

3.2.1. Teroristické útoky v oblasti biologických zbraní provedené náboženskou sektou Óm Šinrikjó

Velice aktivní v této oblasti byla rovněž již zmíněná japonská náboženská sekta Óm Šinrikjó, která vyrobila bojové biologické látky a zkoušela je použít. Sekta zapojila mezi své členy zkušené vědce a techniky, kteří zkonstruovali zařízení s náplní antraxu, botulotoxinu, Q-horečky, a dokonce kultur viru Ebola, který chtěla sekta získat už v roce 1992 v době epidemie Eboly v africkém Zairu. Údajně byly provedeny čtyři samostatné pokusy použití bojové biologické látky, jednou zahrnující antrax a třikrát botulotoxin [9]:

V dubnu 1990 zkoušela sekta rozšířit botulotoxin v okolí budovy japonského parlamentu pomocí výfukových plynů z motoru upraveného automobilu.

Počátkem června 1993 se sekta pokusila přerušit plánovanou svatbu prince Naruhito, japonského korunního prince, rozšířením botulotoxinu v centru Tokia použitím stejného automobilu.

Koncem června 1993 rozprašovala sekta ve východním Tokiu čtyři dny antrax z rozstřikovacího zařízení, umístěného na střeše budovy.

15. března 1995 ukryl příslušník sekty v tokijském metru tři diplomatické kufříky, určené pro uvolnění botulotoxinu. Osoba, odpovědná za použití botulotoxinu, patrně ztratila odvahu z plánovaného útoku a použila netoxickou látku. Selhání tohoto útoku vedlo sektu k použití sarinu 20. března 1995 v tokijském metru.

12 lidí se sarinem otrávil, 5500 dalších se plynu nadýchalo. Šlo o útok, který se označuje za největší případ masového násilí v Japonsku od druhé světové války²⁶⁾.

Naštěstí žádný z těchto pokusů nebyl úspěšný a podle dostupných informací při nich nedošlo k usmrcení nebo zranění osob.

3.3. Biologické prostředky jako zbraně hromadného ničení

Hlavní složkou biologických zbraní jsou biologické prostředky. Patří k nim patogenní mikroorganismy (viry, bakterie, houby, riketsie, plísňe) a toxiny. Toxiny jsou jedovaté látky přírodního původu. Mohou je produkovat nebo obsahovat organismy živočichů - např. tetradotoxin, rostlin - např. ricin nebo mikroorganismy - např. botulotoxin. Dalšími biologickými prostředky jsou chemické látky schopné ničit polní a lesní kultury a také přenašeči infekcí (hmyz, hlodavci aj.)

Neštovice, mor, antrax a botulismus jsou podle odborníků ty nejvýhodnější biologické materiály pro zbraně hromadného ničení. Splňují hrůzná kritéria - vysokou patogenitu, nebo nakažlivost, tím pádem i vysokou úmrtnost, lehkou dosažitelnost velkovýroby a nesnadnou vyléčitelnost. (Nevím, opravdu nevím, co to mohlo být za lidi, kteří začali něco takového vyrábět a ještě třeba i v dnešní době v tom pokračují.)

Neštovice - bývalá hrozba pro lidi, už před dvaceti lety se z důvodu jejich eliminace přestalo s očkováním proti nim (dnes je očkováním chráněno už asi jen 20% populace). Když se přestalo s očkováním, přestala se samozřejmě vyrábět i vakcína proti neštovicím, čili by se choroba stala neléčitelnou - nebylo by čím. Z těchto důvodů se jako vysoce nakažlivá choroba, splňující i ostatní kritéria, stala zajímavou pro ZHN

²⁶⁾ in: www.rozhlas.cz

Mor - hrůza středověku. Morové sloupy stavěné jako dík těm, co přežili, známe ze všech měst a i laškovný Boccacciův Dekameron začíná morem, předtím kterým vypravěči utíkají z města. Tato morová pandemie (v pořadí druhá, první v roce 542) vypukla v roce 1346 a podlehl jí za 130 let jejího působení 20 až 30 miliónů lidí v Evropě (1/3 tehdejší evropské populace). Třetí pandemie se objevila v Číně roku 1855, rozšířila se na všechny obydlené kontinenty a usmrtila více než 12 miliónů lidí v Indii a Číně. Přenašeči byly hlodavci, blechy a samotní nakažení. V moderní době se vývojem vzniku umělé morové nákazy zabývaly programy biologických zbraní ve Spojených státech a Sovětském svazu. Zřejmě poněkud zvrácení vědci vyvinuli techniky, které rozprašovaly mor přímo do vzduchu, a tak eliminovali závislost na nepředvídatelném přenašeči – blechách nebo krysách. Americký program byl prý ukončen v roce 1970, kdy ten Sovětský, to se neví, prý tam s morem pracovaly tisíce vědců.

Antrax neboli snět' slezinná je bezesporu vyhlazovací infekce, její míra úmrtnosti je 80% (nemoc přenesená ze zvířete) až 100% (u vdechovaného antraxu). Tato choroba se vyznačuje krvácením, výrony krve do různých tělesných orgánů a dutin, a extrémním vyčerpáním. Krev a slezina ztmavnou. Právě antrax je nejvhodnější k plnění leteckých biologických pum ve formě aerosolu. Biologickým aerosolem se vyvolají nejtěžší formy nemoci končící skoro vždy smrtí.

Botulismus - choroba vyvolaná toxiny bakterie *Clostridium botulinum*. Tato bakterie se běžně nachází v půdě a někdy v trusu zvířat. Botulotoxin bakterie produkují za podmínek nízké hladiny kyslíku nebo jeho nepřítomnosti, najdete je v konzervovaných potravinách či uzených (víme, že když je konzerva nafouklá, tak ji nesmíme jíst, protože "je jedovatá" obsahuje botulotoxin - tzv. klobásový jed). Botulismus není infekce, ale člověk onemocní (de facto se otráví) požitím potravy kontaminované toxiny produkovanými *C. Botulinum*. Toxiny botulinu jsou snad nejjedovatější z nejjedovatějších známých toxinů. Smrtelná dávka pro člověka se pohybuje kolem 1 až 2 mikrogramů a k otrávení celé populace by prý stačilo osm kávových lžiček čistého jedu (ten se připravuje kultivací *Clostridium botulinum* na syntetických nebo polosyntetických půdách a purifikací se tento mikrobiologický jed

získá ve formě bílých jehlicovitých krystalů - čili čistý toxin.)
Naštěstí jsou tyto toxiny málo stálé vůči vnějšímu prostředí - ničí je teplo, UV záření, vodní roztoky a hromadná příprava botulotoxinu je velmi nákladná a nevráždí v každém případě.

3.4. Opatření proti terorismu

V současné době, kdy je hrozba terorismu stále reálnější, je třeba vážně uvažovat, jaká protiopatření je třeba přijmout. Žádné opatření nemůže úplně eliminovat hrozbu použití zbraní hromadného ničení teroristy, ale může přispět k redukci dopadu těchto útoků. Nejdůležitější je vždy prevence, která zahrnuje shromažďování a zpracování potřebných informací, koordinaci činnosti zúčastněných organizací a jednotek a končí přípravou a výcvikem na případy teroristického použití zbraní hromadného ničení.

Sběr informací a pozorování teroristických organizací je především úkolem bezpečnostních složek. Jedná se o stálou aktualizaci údajů o lokálních teroristických skupinách a jejich možné spolupráci se zahraničními skupinami, sběr informací od úřadů, organizací i obyvatelstva a vytváření databází pro plánování, rozbor a prognostiku.

Nezbytným předpokladem k úspěchu v boji proti terorismu je perfektní koordinace činnosti bezpečnostních služeb, úřadů státní zprávy, speciálních jednotek, civilní ochrany, police, hasičů a záchranářů.

Rozhodující je zdokonalení připravenosti speciálních jednotek na teroristické útoky s použitím zbraní hromadného ničení. Tyto jednotky určené pro řešení mimořádných situací musí být adekvátním způsobem materiálně vybaveny a vycvičeny pro případné teroristické útoky za použití těchto zbraní. Účelné je vytvoření týmu, speciálně vycvičeného pro případy teroristických útoků, jehož členy jsou odborníci v oblasti zbraní hromadného ničení. Takový tým by měl být vybaven odpovídajícími ochrannými prostředky a prostředky pro detekci a dekontaminaci osob, techniky a terénu, a být schopny zasáhnout v místě útoku v co nejkratší době. Dále je nezbytné

zdokonalovat technické prostředky pro ochranu před účinky zbraní hromadného ničení, prostředky pro detekci a dekontaminaci chemických látek a biologických agens. Pro prevenci teroristické činnosti má vývoj kvalitních detektorů stěžejní důležitost.

Taktéž musí být dostatečným způsobem informováno civilní obyvatelstvo o možnostech teroristických útoků a být připraveno na možnou reakci proti těmto útokům. Nárůst v uvědomování by významně přispěl ke snížení ztát na lidských životech při těchto útocích. Přípravu obyvatelstva je třeba zaměřit na otázky reálné hrozby těchto teroristických útoků, identifikaci příznaků útoků s použitím zbraní hromadného ničení a odpovídající ochranu proti těmto útokům. Pro ochranu obyvatelstva je dále třeba řada opatření, jako jsou dostatečné zásoby ochranných masek, vybavení prostředky pro dekontaminaci, připravený program pro hromadnou vakcinaci, informace o pohotovostních úkrytech a další.

4. Odzbrojení, omezení zbrojení a ČR

Co se týče mezinárodních smluv v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení a jejich implementace do právního řádu, řídí se tyto především ustanovením článku 10 Ústavy ČR. Před novelou článku 10 Ústavy se automaticky stávaly součástí právního řádu pouze mezinárodní smlouvy o lidských právech, kdežto po novele Ústavy ČR (účinné od 1.6.2002) se všechny mezinárodní smlouvy stávají automaticky součástí právního řádu a všechny mají tedy aplikační přednost před zákonem. Není tedy třeba v zákonech vždy na konkrétní smlouvu odkázat či přímo její ustanovení do zákona přebírat.

Nicméně Česká republika zvolila cestu promítnutí dvou hlavních smluv v oblasti chemických a bakteriologických (biologických) smluv formou jejich implementace, transpozice a adaptace na právní řád ČR, jelikož v době přijetí právních předpisů, aby vyhovovaly podmínkám kladenými na ČR výše uvedenými smlouvami, nebyla ještě novela Ústavy účinná.

Implementací se rozumí příprava a proces přijímání právních předpisů České republiky, které jsou zaměřeny na dosažení slučitelnosti právního řádu České republiky s mezinárodní smlouvou, a další opatření, která jsou nutná k zajištění řádné aplikace ustanovení mezinárodní smlouvy. Transpozicí se rozumí promítnutí mezinárodní smlouvy do právního řádu ČR, která probíhá změnou právního řádu, se zaměřením na dosažení cíle a účelu předpokládaného mezinárodní smlouvou a konečně adaptací se rozumí přizpůsobení právního řádu směřující k zajištění aplikace mezinárodní smlouvy. Tato opatření je třeba provést pomocí implementačního předpisu (především zákonná úprava), který právě transponuje požadavky mezinárodní smlouvy do právního řádu ČR, zajišťuje adaptaci právního řádu ČR na mezinárodní smlouvu nebo přispívá k aplikaci mezinárodní smlouvy jiným způsobem.

4.1. Úmluva o zákazu chemických zbraní (CWC) a ČR

Česká republika neměla a nemá chemické zbraně a zařízení pro jejich výrobu. Přesto je pro ni Úmluva CWC významná, neboť deklaračním a následně verifikačním povinnostem podléhá velká skupina chemického a farmaceutického průmyslu a dalších organizací, které vyrábějí, zpracovávají, dovážejí nebo vyvážejí chemické látky relevantní k Úmluvě.

Česká republika aktivně plní veškeré úkoly kladené na ni Organizací pro zákaz chemických zbraní a dosud taktéž splnila všechny závazky vyplývající pro ni z Úmluvy, t.z. v současné době má ČR po legislativní stránce zajištěna všechna opatření k jejímu plnění, včetně kontroly importu a exportu chemických látek²⁷⁾, předložila všechny požadované deklarace, úspěšně absolvovala inspekce v podnicích vyrábějících chemické látky a určité organické chemické látky, notifikovala ustanovení národního úřadu, notifikovala místo vstupu pro inspekční týmy, jímž je letiště Praha – Ruzyně, dále notifikovala stálé číslo diplomatického povolení pro přijetí leteckých speciálů, notifikovala nabídku pomoci České republiky

²⁷⁾ Tůma, M.: Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a ČR. Ústav mezinárodních vztahů 2002, str. 183

Organizaci pro zákaz chemických zbraní dle Úmluvy a pravidelně informuje Organizaci pro zákaz chemických zbraní o programech obranného výzkumu.

Česká republika současně plně zajistila implementaci Úmluvy do českého právního řádu tím, že přijala zákon č. 19/1997 Sb., o některých opatřeních souvisejících se zákazem chemických zbraní, s platností od 26.2.1997, ve znění pozdějších předpisů, vydala vyhlášku Ministerstva průmyslu a obchodu č. 50/1997 Sb., kterou se provádí zákon č. 19/1997 Sb., která je účinná od 1.4.1997 a ke které byl vydán metodický pokyn Ministerstva průmyslu a obchodu. Vstup Úmluvy v platnost je zveřejněn ve sdělení Ministerstva zahraničních věcí ze dne 2.5.1997 pod číslem 94/1997 Sb. Dále byl vydán zákon č. 21/1997 Sb., o kontrole vývozu a dovozu zboží a technologií podléhajících mezinárodním kontrolním režimům, ve znění pozdějších předpisů.

Bezesporu nejdůležitějším právním předpisem je zákon č. 19/1997 Sb., o některých opatřeních souvisejících se zákazem chemických zbraní (zákon o zákazu chemických zbraní). Tento zákon upravuje práva a povinnosti fyzických a právnických osob související se zákazem chemických zbraní a nakládáním s toxickými chemickými látkami a jejich prekurzory, zneužitelnými k porušování zákazu chemických zbraní (§ 1 odst. 1). Co se týče výkonu státní správy a kontroly v této oblasti, tak tuto vykonává Státní úřad pro jadernou bezpečnost, který zároveň vykonává působnost Úřadu pro kontrolu zákazu chemických zbraní (§ 1 odst. 2). Nakládat se stanovenými látkami lze jen za podmínek stanovených tímto zákonem a to jen pro průmyslové, zemědělské, výzkumné, zdravotnické, farmaceutické a další mírové účely, které se přímo týkají ochrany proti chemickým zbraním (§ 6). Stanovené látky se pro účely tohoto zákona z hlediska nebezpečnosti svých toxických vlastností nebo možností zneužití k porušování zákazů určených tímto zákonem člení na: vysoce nebezpečné látky, nebezpečné látky a méně nebezpečné látky – tyto jsou uvedeny v prováděcí vyhlášce. Pro nakládání s vysoce nebezpečnými látkami stanovuje zákon velice přísná kritéria a lze s nimi nakládat pouze na základě licence, kterou uděluje Státní úřad pro jadernou bezpečnost (§ 8 odst. 1). Podmínky udělení licence stanoví podrobněji ustanovení §9 - §15. Co se

týče dovozu a vývozu vysoce nebezpečných látek, je dovoz těchto látek oprávněna provádět pouze osoba, již byla udělena předemtná licence a to jen ze smluvních států Úmluvy a jen k účelům nezakázaným zákonem. Vývoz je možný opět jen do smluvních států Úmluvy a taktéž jen pro nezakázané účely. Jakýkoliv dovoz i vývoz musí být oznámen Úřadu nejpozději do 40 dnů před jeho uskutečněním (§17). Ztrátu nebo odcizení vysoce nebezpečných látek je každý povinen bezodkladně ohlásit nejbližšímu útvaru Policie České republiky a Úřadu. Nález vysoce nebezpečných látek je každý povinen ohlásit bezodkladně nejbližšímu útvaru Policie České republiky (§19).

Pro nebezpečné a méně nebezpečné látky jsou nastaveny méně přísné podmínky, platí pro ně pouze ohlašovací povinnost a vede se o nich evidence.

Dozoru nad dodržováním zákona podléhají všechny fyzické a právnické osoby, které jakkoliv nakládají se stanovenými látkami nebo u kterých je důvodné podezření, že s takovými látkami nakládají. Kontrolovaná osoba je povinna umožnit kontrolním pracovníkům pořízení fotodokumentace zařízení určeného k výrobě, zpracování a spotřebě stanovených látek, jakož i místa pro jejich skladování a místa, kde je s nimi manipulováno (§28).

Vyhláška č. 50/1997 Sb. k tomuto zákonu upřesňuje členění stanovených látek, konkretizuje podmínky nakládání s vysoce nebezpečnými látkami, stanovuje množství nebezpečných látek na které se vztahuje ohlašovací povinnost a uvádí požadavky na členění při evidenci stanovených látek. Rozděluje stanovené látky do seznamů podle jejich nebezpečnosti: seznam 1 - vysoce nebezpečné látky, seznam 2 – nebezpečné látky a seznam 3 – méně nebezpečné látky.

4.2. Státní úřad pro jadernou bezpečnost

Národním orgánem odpovědným za provádění závazků vyplývajících z Úmluvy je od roku 2002 Státní úřad pro jadernou bezpečnost. Při rozhodování o umístění národního orgánu se vycházelo z předpokladu, že SÚJB již má zkušenosti s

obdobnými kontrolními režimy, např. nešíření jaderných zbraní, všeobecný zákaz jaderných zkoušek či zákaz chemických zbraní. Odbor pro kontrolu zákazu chemických a biologických zbraní jako odborný útvar v rámci SÚJB vykonává funkci Národního úřadu pro kontrolu zákazu chemických a biologických zbraní, zajišťuje úkoly vyplývající pro ČR z Úmluvy o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a o jejich zničení a Úmluvy o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich zničení ve znění platných zákonů a je nositelem odborné spolupráce se sekretariátem Úmluvy o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob bakteriologických (biologických a toxinových zbraní a o jejich zničení²⁸⁾. Odbor se následně dělí na dvě pracovní skupiny:

4.3. Zákaz bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a ČR

Pro všechny státy včetně ČR je nezbytné mít účinný systém ochrany, který by umožňoval rychlé vyrovnání s útokem a minimalizaci důsledků takového útoku. Česká republika na případný útok biologickými zbraněmi dosud připravena není. Chybí především dostatečná a správná informovanost obyvatelstva jak o zbraních samotných, tak o tom, jak v takových situacích jednat.

Česká republika (i bývalá ČSSR) nikdy nevyráběla ani nevyvíjela biologické zbraně. Z toho důvodu ČR nemusela činit žádná opatření ke zničení biologických zbraní či zařízení pro jejich výrobu, čímž byl splněn článek II Úmluvy (BTWC). Zákonodárci se proto mohli soustředit na zbývající aspekty Úmluvy, konkrétně článek IV, kde je uvedeno, že každý smluvní stát Úmluvy se zavazuje přijmout veškerá nutná opatření k zákazu a zamezení vývoje, výroby, hromadění, získávání nebo držení agens, toxinů, zbraní, zařízení a nosičů, jejíž opatření zapracovali do textu zákona č. 281/2002 Sb., o některých opatřeních souvisejících se zákazem bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o změně živnostenského zákona, ve znění pozdějších předpisů.

²⁸⁾ in: www.sujb.cz

Tento zákon upravuje následující problematiku, kterou bylo nutno implementovat do právního řádu české republiky:

a) práva a povinnosti fyzických a právnických osob, souvisejících se zákazem bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a nakládáním se stanovenými vysoce rizikovými a rizikovými biologickými agens a toxiny (§ 1);

b) v § 2 jsou definovány v souladu s Úmluvou některé další pojmy používané v textu zákona, definice, co jsou bakteriologické (biologické) a toxinové zbraně, biologické zbraně, toxin atd.;

c) § 3 stanovuje působnost státní správy a dozoru pro Státní úřad pro jadernou bezpečnost, který plní zároveň funkci národního úřadu v oblasti zákazu bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní;

d) v § 4 zákona se odráží základní princip Úmluvy, tj. zákaz vývoje, výroby, hromadění, držení, zpracování, použití, spotřeby, dovozu, vývozu a přepravy včetně tranzitu, obchodování a jiného nakládání s bakteriologickými (biologickými) a toxinovými zbraněmi;

e) pro případ, že by na území ČR byly nalezeny bakteriologické (biologické) a toxinové zbraně, stanovuje zákon jako první kontaktní osobu Policii ČR nebo územně příslušné státní zastupitelství a Státní úřad pro jadernou bezpečnost;

f) § 6 specifikuje povolené účely zacházení s vysoce rizikovými biologickými agens a toxiny, a taktéž podmínky zacházení s nimi;

g) zákon dále stanovuje taktéž podmínky pro vydání povolení k nakládání s vysoce rizikovými biologickými agens a toxiny tak, aby byla vytvořena záruka odpovídajícího nakládání a zajištěna dostatečná kontrola tohoto nakládání (§ 7);

h) dalším stěžejním ustanovením je § 13, který direktivně ukládá povinnosti držitelů povolení. Plnění těchto povinností umožní státní správě plnit závazky Úmluvy a omezit zneužití vysoce rizikových biologických agens a toxinů. V tomto paragrafu je zmíněna i přímá účast mezinárodních inspektorů na výkonu dozoru a to za přímé účasti Státního úřadu pro jadernou bezpečnost. Státní úřad pro jadernou bezpečnost má právo přizvat pro citlivější a složitější případy odborníky;

ch) v § 16 jsou stanoveny požadavky na vedení evidence vysoce rizikových biologických agens a toxinů a termíny a náležitosti předkládaných deklarácí;

i) kontrolní a dozorné pravomoci Státního úřadu pro jadernou bezpečnost stanovuje § 18;

j) v § 19 se hovoří o spolupráci mezi Státním úřadem pro jadernou bezpečnost a ministerstvy a jinými správními úřady, které jsou povinné neprodleně informovat Státní úřad pro jadernou bezpečnost o výskytu epidemií a nálezů u lidí, zvířat a rostlin, pokud existuje podezření, že vznikly únikem vysoce rizikových biologických agens a toxinů nebo jejich zneužitím. Taktéž jim ukládá provést opatření k jejich včasné detekci a k omezení jejich úniku;

k) postihy za porušení zákona jsou stanoveny v § 21 a je možné je odstupňovat až do výše 100 milionů korun českých. Takto vysoké sankce souvisí především s možností škody velmi vysokého rozsahu. Možnost uložit tuto pokutu v daném rozmezí pak závisí na závažnosti porušení.

V oblasti biologických agens a toxinů zodpovídá SÚJB pouze za kontrolu nakládání (evidenci). SÚJB nemá v oblasti biologie kompetence při ochraně obyvatelstva, monitorování území, při havarijní připravenosti ani při fyzické ochraně.

K výše uvedenému zákonu byla vydána vyhláška č. 474/2002 Sb. Každý, kdo nakládá s biologickými agens nebo toxiny uvedenými v přílohách vyhlášky, je povinen (podle druhu biologického agens nebo toxinu) mít buď povolení k nakládání od SÚJB nebo deklaraci zaregistrovanou u SÚJB. Nakládáním se rozumí vývoj, výroba, použití, nabývání, držení látky a manipulace s ní, dovoz a vývoz, přeprava, popř. zničení.

Vyhláška č. 474/2002 Sb., stanovuje dva druhy biologických agens a toxinů. Je to seznam vysoce rizikových biologických agens a toxinů (VRAT) a seznam rizikových biologických agens a toxinů (RAT). S látkami VRAT je možné nakládat pouze s povolením k nakládání vydaným SÚJB. S látkami RAT lze nakládat bez

takového povolení, ale za podmínek stanovených zákonem (tzn. deklarace o manipulaci s látkou zaregistrovaná u SÚJB).

5. Závěr

Dá se říci, že v současné době nedochází k výraznému pokroku v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení, a to jak na poli jaderných zbraní, tak i zbraní chemických a bakteriologických (biologických), jelikož jednotlivé státy nemají zájem na uzavírání nových smluv a spíše si pouze přejí zachování doposud uzavřených smluv. Je to dle mého názoru dáno především tím, že ve stávajících smlouvách mají státy možnost jednostranně od smluv odstoupit a řešit svoji situaci samostatně bez ohledu na smluvní partnery a závazky vyplývající pro ně ze smluv.

Do budoucna by se mělo úsilí koncentrovat především na omezení nebezpečí získávání zbraní hromadného ničení, a to především uzavřením smluv, které by znemožnily nebo alespoň v nejvyšší možné míře omezily procesy, které vedou k získávání zbraní hromadného ničení. Důležitou úlohu by měla hrát Rada bezpečnosti OSN, a to z pohledu kontroly dodržování stávajících odzbrojovacích závazků a závazků na poli omezení zbrojení a uplatňování sankčních prostředků v případě, kdy státy nebudou ochotny plnit smluvní závazky.

Česká republika zatím beze zbytku dostála svým závazkům vyplývajícím pro ni z Úmluvy o zákazu vývoje, výroby a hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení (CWC), co se týče implementace ustanovení Úmluvy do právního řádu České republiky, a to především přijetím zákona č. 19/1997 Sb., o některých opatřeních souvisejících se zákazem chemických zbraní, který reflektuje ustanovení Úmluvy do právního řádu ČR.

V oblasti bakteriologických (biologických) zbraní přijala Česká republika taktéž zákon č. 281/2002 Sb., o některých opatřeních souvisejících se zákazem bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o změně živnostenského zákona, ve znění pozdějších předpisů, ve kterém se odráží ustanovení dané Úmluvy, a to dle mého názoru vyčerpávajícím způsobem s ohledem na situaci v ČR, byť

samotná Úmluva trpí četnými nedostatky. Česká republika spíše zaostává v reálném provádění Úmluvy, a to tím, že není připravena na skutečný útok bakteriologickými (biologickými) zbraněmi.

Co se týče terorismu, může zasáhnout každého z nás. Barbarský teroristický útok na USA 11. září 2001 je důkazem toho, že mezinárodní terorismus představuje hrozbu pro bezpečnost jakéhokoli státu, naši zemi nevyjímaje. Cílem terorismu je zasít atmosféru strachu a narušit samotnou podstatu existence a fungování demokratického státu. Terorismus si klade především politické cíle, které jsou vždy v protikladu se státem a jeho mocenskými prostředky. Prosazování svých cílů provádí pohrůzkami nebo přímou realizací teroristických akcí, či politicky motivovanými trestnými činy. Finanční zisk teroristických organizací je pouze nástrojem pro dosažení politických cílů. Proto je nutné podporovat nekompromisní boj s mezinárodním terorismem a s mezinárodním organizovaným zločinem, nelegálním obchodováním s jadernými, chemickými a biologickými materiály.

Žádné řešení nemůže úplně eliminovat hrozbu terorismu, ale může významně redukovat dopad těchto teroristických útoků. Nejdůležitější je vždy prevence, která začíná od shromažďování a zpracování potřebných informací, pokračuje koordinací činnosti zúčastněných organizací a jednotek a končí přípravou a výcvikem, nejen speciálních jednotek, ale i obyvatelstva, na případy teroristického použití zbraní hromadného ničení. Tato opatření je nutno budovat na národní úrovni, avšak vzhledem k tomu, že terorismus je globálním jevem, je třeba rozvinuté mezinárodní spolupráce a aktivit významných mezinárodních organizací.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- Hobza A.* Úvod do mezinárodního práva mírového, část první, Praha, 1933
- Malenovský J.* Otázka systémů mezinárodního práva a jeho podsystémů, Praha: Academia 1988
- Jiří Matoušek* Historie úsilí za zákaz chemických a biologických zbraní
Mezinárodní politika 4/99
- Jiří Matoušek* Chemické arzenály a plnění Úmluvy o úplném a všeobecném
zákazu chemických zbraní, Mezinárodní politika 5/99
- Jiří Matoušek* Biologické a toxinové zbraně a nutnost upevnění režimu Úmluvy
o zákazu biologických a toxinových zbraní, Mezinárodní politika
6/99
- Matoušek J.,
Středa L.* Ultraterorismus – jaderný, radiologický, chemický a biologický
terorismus, Vojenské rozhledy č. 1/2002
- Josef Mrázek* Právo mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení, Academia Praha
1990
- Josef Mrázek* Právo odzbrojení, Právník 1/83
- Jan Ondřej* Odzbrojení – prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti,
Plzeň 2005
- Jan Ondřej* Mezinárodněprávní úprava kontroly odzbrojení, UK Praha
Nakladatelství Karolinum 1999

- Jan Ondřej* Odzbrojení a regulace odzbrojení v mezinárodním právu a ve vztahu k suverenitě státu, *Mezinárodní vztahy* 9/99
- Potočný, Ondřej* Mezinárodní právo veřejné, zvláštní část, 4. vydání, Praha: nakl. C.H.Beck, 2003
- Ladislav Středa* Chemické odzbrojení a ČR, *Mezinárodní vztahy* 2/99
- Ladislav Středa* Zákaz chemických zbraní: Dlouhý proces, *Mezinárodní politika* 8/2000
- Tůma Miroslav* Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a ČR, Ústav mezinárodních vztahů 2002
- Tůma Miroslav* Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu
- Josef Urban* Odzbrojení v Evropě, Nakladatelství Svoboda, Praha 1987
- The UN and Disarmament: 1945 – 1985*, UN publications, New York 1985
- Ahlstrom, Ch* Withdrawal from arms control treaties, Stockholm: SIPRI Yearbook 2004
- Boutros Boutros – Ghali* New dimensions of arms regulations and disarmament, UN 1992
- Guthrie, Hart, Kuhlman, Simon* Chemical and biological warfare developments and arms control, Sipri Yearbook 2004

Disarmament facts, Armaments and Disarmament Commonly Used Terms and Acronyms, New York: United Nations, 1989

Verification in all its aspects: Study on the role of the United Nations in the field of verification z 28.8.1990

Internetové zdroje:

www.un.org

www.sujb.cz

www.ceskenoviny.cz

www.idnes.cz

<http://cs.wikipedia.org>